Юры Станкевіч

Любіць ноч - права пацукоў

I. Уварванне

Цяпер, праз адфільтраваную ў часе памяць, мінулыя гады ўжо не ўспрымаліся нешчаслівымі, і ўсё было па-за парогам адчування, нават нараджэнне хворага хлопчыка і смерць мужа не здаваліся ей катастрофамі, як тады, пакуль не з'явіліся тыя людзі, - раптоўна, быццам з іншага вымярэння, і яна не ведала, адкуль яны і чаму не тлумачылі свае з'яўленне, бо спачатку яны пасяліліся на ўскраіне ў канцы вуліцы, якраз за ўчасткам маёра Фралова, бо той русак выйшаў у адстаўку і пасля вайны асеў у іх мясцінах, тут яму пабудавалі дом, ён недзе служыў, але неўзабаве кінуў, і ў яго доме пачалі піць, і не так, як пілі суседзі ці ўвогуле мясцовыя, - у доме Фраловых пілі ўсе: ён, яго жонка і дарослыя дзеці - дачка Феня і сын Клім; маёр сядзеў штодня на лаўцы перад сваім домам, брывасты, з жабіным ротам, і па-дурному ўсміхаўся ці зрэдку пачынаў выкрыкваць нешта пагрозлівае

так, маць вашу, так, уга-ха

яго і знайшлі неяк раніцай ля той лаўкі, а потым усё пацягнулася як і раней, пакуль дом не апусцеў - Феню звёз малады афіцэр, а апошнім знік маёрскі сын Клім: казалі, што яго асудзілі па «хуліганцы» - дзвесце першаму артыкулу - і ён хутка выйдзе на волю, але ён так і не вярнуўся, і тады, стаяла якраз лета, з'явіліся тыя людзі, з імі шмат крыклівых дзяцей - быццам сям'я, і ветліва віталіся

зрасстэ, зрасстэ

а на якой мове яны размаўлялі паміж сабой, яна так і не здолела зразумець, і іх рабілася ўсё больш і больш: яны пакрысе асвоілі пуню і

павець у маёрскім садзе, а потым быццам папрасілі дазволу (хутчэй за ўсё і не думалі прасіць - у каго, дарэчы?) пасяліцца ў яго кінутым доме, бо нашчадак (Клім), пэўна, згубіўся, ці то ў лагерах, ці то на расейскіх прасторах, але гэтага ніхто не ведаў; дык вось, яны ададралі неяк удзень дошкі з вокнаў маёрскай хаты і пачалі там жыць, і амаль адразу ж да іх панаехалі аднекуль здалёк, спачатку на машынах простых, на «капейках», а потым і на іншамарках, а затым да дома зрабілі прыбудову з цэглы і там пасяліліся яшчэ людзі, а потым за павеццю вырас перанесены аднекуль зблізу драўляны дом - усё гэта адбывалася хутка, амаль што імкліва, яна нават не паспявала заўважаць, але не заўважаць, быццам іх і не было, не даводзілася, бо яны ўжо не казал і пры сустрэчы

зрасстэзрасстэзрасстэ

а не віталіся зусім, быццам яе тут не існавала, і тут якраз паваліўся плот, ці, можа, яны знарок гэта зрабілі, бо іх жанчыны пачалі карыстацца той яе дальняй часткай саду як прыбіральняй, выходзілі з раніцы, падбіралі спадніцы і гадзілі там, а дзеці іх ужо сноўдаліся па ўсім гародзе, выядалі ўсё, што спела, расло, і крычалі адно аднаму, здавалася, толькі адно зразумелае ей слова

дайдайдайдай

і вырывалі адно ў другога з рук, з рота, а потым яны раптам заўважылі хлопчыка, дакладней, заўважылі, што ў таго не ўсё ў згодзе з псіхікай, са здароўем; адкуль ім было ведаць, што хлопчык нарадзіўся з хваробай Даўна па той простай прычыне, што быў зачаты там, дзе дазіметры паказвалі больш як пятнаццаць кюры, да таго ж муж пачаў піць і не захацеў спыніцца, так яно і атрымалася - бяда адна ніколі не ходзіць, казалі ей, яна і сама не раз упэўнівалася ў той вядомай усім ісціне, але штоодня глядзець на хлопчыка ўсё роўна было балюча, хаця той быў такі рахманы і ціхі і размаўляў з птушкамі, пчоламі, восамі, чмялямі, жабамі, трусом у клетцы, якога зваў Піля (зменшанае ад Піліпа) і карміў таго дзьмухаўцамі, прыгаворваючы

ПіляПіляПіля

Трус белага колеру, атлусцелы, як шар, хутка-хутка працаваў сківіцамі за дротавай рашоткай клеткі, паядаючы траву, і пазіраў на хлопчыка круглым чырвоным вокам, і калі што яму не падабалася, гучна грукаў аб падлогу заднімі лапамі

трахбах

даўнёнак радасна ўсміхаўся і рабіў выгляд, што пужаецца, і гаварыў

ешешешеш

вось дзеці тых перасяленцаў ці бежанцаў (як яны пра сябе казалі) пачалі падбірацца да яе Улі (так яго звалі ад сапраўднага, дадзенага пры нараджэнні, Юльян), бо даўнёнак сам казаў пра сябе

Уля

і спачатку быццам жартавалі: шчыкалі, тузалі яго, але іх жарты набывалі ўсё больш садысцкае адценне, і даўнёнак пачаў іх баяцца, хаця ўвогуле любіў вазіцца з дзецьмі, пакуль яны, тыя дзеці прыхадняў, не пачалі піхаць і штурхаць яго, а потым і біць па твары, па руках, і даўнёнак не разумеў гэтага і хаваўся ў хаце і не хацеў потым выходзіць у сад, а затым з клеткі знік трус - ўвогуле гэтага трэба было чакаць, бо яго проста скралі і з'елі, нават косткі не пасаромеліся выкінуць за павалены плот, дзе ўтварылі сметнік, і яна каторы раз пайшла з імі сварыцца, але, як і першы, і другі, і трэці раз, з гэтага нічога не атрымалася - яе проста не заўважалі, і тады яна звярнулася да ўчастковага, былога вяскоўца, зухаватага, маладога яшчэ,

гадоў трыдцаці, вузкага ў плячах і ўжо аб'ёмнага ў паясніцы чалавека, які дасягнуў межавай для сябе вышыні - падняўся да лейтэнанцкага звання, і той хадзіў разбірацца і на яе пытанні заўсёды казаў

тактак

нешта з паважным выглядам крэсліў у сябе ў блакноце асадкай, пукаціў чорныя, ухілістыя вочы і зноў казаў

тактак

і яна ў думках ужо зняважліва звала яго Тактакам і разумела, што спадзявацца на яго ці на які закон дарэмна, бо Тактак збольшага растлумачыў ей, што тыя першыя бежанцы ўжо прапісаліся праз гарвыканкам і набылі нават грамадзянства, і каб даказаць, што яны гандлююць наркатой (а яна ўсё часцей заўважала, як да чужынцаў звярталіся маладыя дзяўчаты і хлопцы, а апошнім часам і падлеткі, і некаторыя з іх так спяшаліся, што карысталіся шпрыцамі прама на вуліцы, за плотам), трэба сур'ёзныя доказы

тактактак

тлумачыў ей участковы і адводзіў вочы, у яго ўжо з'явілася іншамарка, ён увесь час некуды спяшаўся, і яна канчаткова дапяла, што ніхто не паварушыць і пальцам у яе абарону, бо суседзі, што жылі далей па вуліцы, займаліся кожны сваім і рабілі выгляд, быццам навакол нічога не адбываецца, і заставалася адно - прасіць парады і, магчыма, дапамогі ў брата Данілы, які калісьці жыў тут, разам з ёй, і тады быў невялікі правінцыйны горад Янаўск (такі ён, дарэчы, і застаўся) і была сям'я, а цяпер яна засталася ў гэтым Янаўску адна: хіба даўнёнка можна лічыць за памочніка, меркавала яна і з жахам чакала кожнай ночы, бо начамі, як ні дзіўна, актыўнасць прышэльцаў узрастала: рыкалі матоны аўто, нехта

прыязджаў ці, наадварот, ад'язджаў, даносіліся ўвесь час чыесьці галасы, крыкі, а то па садзе нехта хадзіў, яна была ўпэўнена, што часам і заглядвалі ў вокны, але чамусьці асабліва страшылася яна па начах хляўка ў глыбіні саду, ля самага паваленага плота, свайго хляўка, адкуль ужо неаднойчы знікалі то рыдлёўка, то граблі, то што з інструмента мужа-нябожчыка, а пільнаваць усё гэта яна не магла, і ніякія замкі тут не дапамаглі б, яна была ўпэўнена, пасля таго, як купіла адзін такі ў гаспадарчай краме і навесіла, але ён знік разам з клямкай на другую ж, здаецца, ноч, і яна зразумела, што захаваць тут нічога немагчыма, але, тым не менш, трэба было, бо насоўваліся восень і зіма, а з надыходам халадоў ей неабходна было апальваць дом, хіба дзеля даўнёнка, дзеля таго, каб неяк жыць далей, бо яна ведала, што адказвае за гэта безабароннае жыццё, анягож, і ў думках хацела толькі аднаго - каб аднойчы яна прачнулася і ўбачыла, як згінулі, праваліліся скрозь зямлю нахабныя чужынцы, гэтая набрыдзь, але пакуль усё заставалася па-ранейшаму, бо ў тым хляўку не толькі выкруцілі лямпачку і адарвалі провад, а і ўвогуле звечара станавілася вусцішна, нават дзіка, бо аднойчы, калі яна пайшла туды са свечкай, каб адшукаць сокавыціскалку, і запаліла тую свечку сярнічкай, то раптам агеньчык патух, быццам з-за пляча яе нехта яго задзьмуў, і жанчына спачатку анямела ад незразумелага ей жаху, а потым кінулася да дзвярэй і апамяталася толькі ў хаце, і шкадавала, што няма тэлефона (яшчэ не падышла яе чарга, хаця, як настаўніца, яна мела нейкія нязначныя прывілеі), гладзіла па галаве даўнёнка, які, хоць і было позна, чамусьці не спаў, і гаварыла

у доме павінен жыць мужчына, інакш гэта не дом

а даўнёнак, які церабіў старую цацку і пазіраў убок, сумна ўсміхаўся і паўтараў у прастору перад сабой

ПіляПіляПіля

і тут яна канчаткова вырашыла паведаміць брату, але не званіць яму, не прасіць прыехаць неадкладна, а проста напісаць ліст, у якім хіба што збольшага прыгадаць пра ўсё тое, што адбывалася тут з ей, і папрасіць

парады, што ей рабіць далей, і на другі дзень выбрала час, знайшла канверт, аркуш паперы і пачала выводзіць словы

«Дабрыдзень, Даня...»

і надоўга задумалася, але потым рашуча працягвала пісаць, пакуль не напісала ліст і не заклеіла яго ў канверт, а даўнёнак сядзеў побач і казаў

ДаняДаняДаня

бо акрамя пчол, восаў, якія, дарэчы, ніколі не кусалі яго, розных раслін, мошак, жаб і птушак ён любіў яшчэ яе і свайго дзядзьку Данілу якога зваў, як і яна, памяншальна - Даня, і голас яго радасна зазвінеў

ДаняДаняДаня

казаў ён, а янаківала хлопчыку галавой і думала пра тое, як ей пакінуць яго аднаго, пакуль яна ходзіць у краму, бо цяпер, хаця і лета і ў яе адпачынак, а значыць, што дзіцё пры ей, але яна апошнім часам стала ўсяго баяцца, а гэта ўжо зусім не жыццё, калі ўвесь час у галаве, нібы цвік, адна і тая ж думка

небяспеканебяспеканебяспека

і яшчэ ў чужынцаў з'явілася пакаёўка, - яны прывезлі яе аднекуль здалёк, пэўна, адтуль, дзе жылі раней, і якую звалі Васіліна, - русачка гадаў сарака пяці, высокая, худая, з вульгарным тварам крымінальніцы і моцнымі, доўгімі рукамі, але яе ніколі не бачылі п'янай ці з цыгарэтай у руцэ; у яе былі чорныя блукаючыя вочы і цупкі і прывязлівы позірк, часам як у вар'яткі, а ей падпарадкоўваліся дзве паслугачкі ў гадох - яны то мылі

бялізну, то даглядалі і мамчылі дзяцей, якіх станавілася ўсё больш і больш, і ўсіх гэтых траіх, найбольш Васіліну, жанчына чамусьці вылічыла і не засцерагалася, як тых чужынцаў, асабліва пакаёўку, якая здавалася ей хаця і прымітыўнай і незразумелай, але ўсё-такі больш блізкай істотай, з якой яна аднойчы нават перакінулася словам, хаця тая і не вельмі хацела размовы, у рэшце рэшт і сама размова атрымалася імклівай і нелагічнай, але, меркавала яна, так і бывае ў жанчын, успамінаючы, як тады спытала ў пакаёўкі

здалёк прыехалі?

і нервова рыхтавалася задаць яшчэ пытанні, іх было шмат: пра тое, хто яны такія, чаму з'явіліся і чаго хочуць, якія ў іх мэты - павінны ж быць у людзей нейкія мэты, але пакаёўка пакінула яе пытанні без адказу, а ў сваю чаргу пыталася

а чорны хлеб можна есці?

і тлумачыла

у ім, кажуць, радыяцыя, бо ён з жыта, а пшаніца прывазная і цікавілася а тут правяралі зямлю, паветра?

і, калі пачула, што радыеактыўнасць тут значна меншая, чым, напрыклад, у паўднёвых раёнах, адразу перапыніла размову, проста завярнулася і пайшла, і ўсё гэта здалося тады жанчыне нерэальным і невытлумачальным, як бывае ў сне, але ж гэта было наяве, і яна ўсё-ткі супраціўлялася і імкнулася шукаць хаця б паразумення, але тыя прыходні рабілі сваю справу з механічнай мэтанакіраванасцю насякомых, якія адкладваюць свае яйкі на аблюбаваныя імі ахвяры, і вынік нібы быў імі прадугледжаны, быццам яны толькі выканаўцы непаразумелага ей і адхіленага ў часе валявога акту, і жанчына хадзіла ля дома, пазіраючы ў бок суседзяў, і вусны яе зноў

варушыліся, каб вымавіць адно і тое ж

небяспеканебяспеканебяспека

пакуль аднойчы яна не вырашыла па-добраму пагаварыць з іхнімі жанчынамі, - няхай ей і не пашанцавала з суседзямі, дый і ўсёй вуліцы таксама, але паразуменне павінна быць знойдзена, трэба ж неяк жыць далей, і ўзяла з сабой пакет з пернікамі - гасцінцы іх дзецям - і пайшла прама цераз павалены плот, - жанчыны на былым фралоўскім падворку таксама к вечару збіраліся разам, - яна пачула тэта па рэзкіх крыках і дзіцячаму віску, але размовы, як і раней, і тады ў іх не атрымалася, а разам з тым і паразумення, бо хаця дзеці іх і павырывалі і расхапілі ў яе з рук пернікі, жанчыны тыя абмежаваліся двума-трыма фразамі, нават у дом не запрасілі, хаця яе здзівіла тое, што яны ведалі і імя яе, і прозвішча, калі пыталі бесцырымонна на ламанай рускай мове

а брат, сэстра ў тэбя ест?

а што ў малчыка?

а гдэ работаеш?

пасля чаго ўвогуле хутка страцілі да яе цікавасць, тут якраз да брамы пад'ехала іншамарка, адкуль вылезлі некалькі жукаватых і крыклівых мужчын і жанчын, і яна скіравала назад, цераз павалены плот, і дома ўжо з раптоўным сорамам успамінала, як стаяла перад імі: праставалосая, з чырвонымі плямамі на шчоках, прыніжана стараючыся знайсці паразуменне там, дзе ім і не пахла, а потым, ужо ўвечары, прывезлі з гартапа выпісанае на зіму паліва - крыху дроў і брыкету, і скінулі ўсё гэта на вуліцы перад брамай, і яны ўдваіх з даўнёнкам насілі ў хлявок, але перанеслі няшмат, бо наступіла ноч, і яны пайшлі ў дом, дзе яна накарміла даўнёнка кашай і напаіла гарбатай, а потым паклала яго спаць і легла сама, а калі прачнулася - ужо світала, яна выйшла на падворак, зазірнула за браму і ўбачыла, што ні брыкету, ні дроў ужо не засталося, а напярэдадні яны з хлопчыкам перанеслі ў хлявок хіба трэцюю частку таго паліва, і

скамянела, сціснуўшы вусны, бо нават слезы не хацелі з'яўляцца ў вачох, мо тады яна адчула б палёгку, але жанчына адагнала гэтыя думкі, як не маючыя сэнсу, і скіравала прама цераз павалены плот, які яна ўжо не раз падымала і ўмацоўвала, але яго валілі зноў і зноў, і пачала грукаць у дзверы былога фралоўскага дома, але ніхто ей і не думаў адчыніць, хаця фіранкі на вокнах варушыліся і за ей відавочна назіралі, і так яна прастаяла нейкі час, а потым завярнулася і пайшла, і тут ззаду бразнула фортка, і ўслед ей паляцеў кусанак яблыка, які ўпаў пад нагамі, ледзь не трапіўшы ў спіну, а потым фортка з трэскам зачынілася, і жанчына на некалькі секунд знерухомела, ліхаманкава шукаючы варыянт далейшых паводзін, але сітуацыя была ўжо небяспечнай не толькі для яе - яна з усіх сіл імкнулася стрымацца, бо памятала пра дзіцё там, у хаце, і вярнулася дадому, дзе села ў крэсла і пачала думаць, як жыць далей, але тут прачнуўся хлопчык і завёў свае

ПіляПіляПіля

і трэба было дапамагчы яму апрануцца і накарміць: яна рабіла ўсё механічна, як заведзеная лялька, толькі вусны шапталі, па меры таго як яна супакойвалася

небяспеканебяспеканебяспека

а потым пайшла да суседа, які жыў з іншага боку ад фралоўскай хаты і якога звалі Іосіф Манюка - гэта было сапраўднае яго прозвішча, а наколькі ён адпавядаў яму яна б завагалася адказаць, бо Юзік, як яго тут звалі, працаваў у райспажыўсаюзе нарыхтоўшчыкам, а прасцей кажучы, старызнікам, збіраў па горадзе розны хлам, і ўвесь двор і гарод яго былі заўсёды завалены ржавымі трубамі, анучамі, сапсаванымі чыгунныьші радыятарамі, бочкамі ды розным іншым жалеззем, чаму нават адпаведную назву ці слова цяжка было знайсці, і вось яна прабралася праз увесь гэты хлам і зайшла ў дом, дзе яе сустрэла пятнаццацігадовая Рэгіна - дачка Манюкі: ужо зусім аформленая ў жанчыну, чарнавокая і з крыху выцягнутымі наперад, як і ў яе бацькі, сківіцамі - і паведаміла

а бацька дома, адпачывае

і пайшла праз вітальню наперад, адкуль ужо даносілася мармытанне тэлевізара, а потым з'явіўся і сам Іосіф Манюка; высунутая яго сківіцы нешта жавалі, і сказаў

праходзь, Люба

і тут жа спытаў асцярожна

ну, як жывеш, з чым прыйшла?

і запрасіў сесці, сеў сам на пацёртую, у плямах канапу, і жанчына пачала нервова расказваць пра тых прыхадняў-бежанцаў, голас яе задрыжаў ад хвалявання, пакуль яна гаварыла пра тое, што адбылося з ей за апошнія суткі, але раптам нібы ачуняла, бо Манюка зірнуў убок і перабіў яе трывіяльнымі словамі

усе яны - таксама людзі і ім жыць трэба, анягож

і адвёў вочы, а яна пасля яго слоў сцялася і зірнула на Манюку больш уважліва, але ўжо праз якую секунду збянтэжанасці знайшлася што адказаць, і словы яе прагучалі, як прыхаваны ўкол гаспадару дома, калі яна вымавіла

і ты б, сусед, за Роняй сваей прыглядваў, а то ля яе занадта тыя чужынцы пачалі круціцца

але Манюка, пэўна, ужо нешта ў сваей галаве абмазгаваў, пралічыў і вырашыў, бо сказаў

што мы зробім, калі і ўлады і міліцыя рады не могуць даць

і дадаў

а можа, і не хочуць

але яна ўжр не слухала, бо яе на ваніты пацягнула ад такіх слоў, і яна паднялася з крэсла, таропка кіўнула, развітваючыся, і пайшла, а гаспадар цягнуўся следам, жаваў выцягнутымі наперад, як у малпы, сківіцамі і гнуў свае

усім жыць трэба, усе хочуць есці, піць, анягож

а яна ішла па вузкай, заваленай смеццем і зарослай ля плота дзядоўнікам, падбелам і падарожнікам вуліцы і думала, што жаданні есці, піць і спажываць як мага болей - хіба не гэтыя інстынкты валодаюць светам, і калі свет толькі такі, дык ён варты свайго лесу, а даўнёнак ужо чакаў яе на верандзе, бо ў сад ён, як яна адзначыла, без яе не выходзіў, і гаварыў

ПіляПіляПіля

а потым сумна ўсміхнуўся, зусім як дарослы, і сказаў

мы грэбаныя псіхі

і папрасіў

кашыкашыкашы

а яна, унутрана сцепануўшыся, пацікавілася

хто табе пра псіхаў давёў?

на што даўнёнак паказаў пальцам у бок фралоўскага дома, а яна сказала

не гавары так, а то прыедзе Даніла і будзе на цябе крычаць

і даўнёнак адразу пераключыўся

ДаняДаняДаня

а яна пайшла ў хлявок па сіта, каб працерці парэчкі хлопчыку на джэм, стараючыся не глядзець на абабраныя і абламаныя кусты і яблыні ля плота, а ля самых дзвярэй у хлявок спынілася, бо пачула адтуль галасы: спачатку дзявочы, які прасіў

ну, не трэба, не

а потым мужчынскі, які гучэў неразборліва і гугнява

бугубудубугуду

ціха прыадчыніла дзверы і ўбачыла на старой канапе, якую сама калісьці выкінула сюды з хаты, дзяўчыну ў жоўтай трыкатажнай майцы, светлавалосую, з вострым тварыкам, на якім выдзяляўся тлуста падведзены памадай рот, спадніца яе была заголена, майткі валяліся на падлозе, аголеная рука звісала з крэсла, што стаяла побач з канапай, а да яе спінай, так, што твару не было бачна, а толькі чорная валасатая патыліца, сядзеў, пэўна, адзін з тых падлеткаў, што пасяліліся ў фралоўскім доме, торкаў шпрыцом і гаварыў гугнява

ну, рука ў цябе, в натуре, «дарогу» не знайсці

зноў торкаў, а жанчына праз прыадчыненыя дзверы назірала ўсё гэта і стаяла так з паўхвіліны, пакуль урэшце яе ўбачылі, пасля чаго дзяўчына падхапілася на канапе і абцягнула ногі сукенкай, але хлопец стрымаў яе палахлівы імпэт і, нахабна вышчарыўшы ў залатых каронках зубы на цёмным, вузкалобым твары, на якім, здаецца, валасы раслі ад самых брывоў, абарваў

тусуй ты адсель на х..., сука старая

спрытна падскочыў да дзвярэй і захлопнуў іх знутры

бугубудубугуду

яшчэ гугнеў ён там і мацюкаўся, а яна ўжо бегла да веранды, дзе, як ведала, стаяла ў шкапчыку бутэлька з бензінам, адшукала і, не памятаючы сябе, кінулася назад, да хляўка, вырвала зубамі корак і лінула з бутэлькі на дзверы і на сцены, але запалак у кішэні фартука не знайшлося, і яна зноў памкнулася на веранду, а калі вярталася, ўбачыла дваіх - зусім не тых

дзяўчыну і хлопца, а іншых падлеткаў, - на яе погляд, з дома, які быў прыбудаваны за фралоўскім: чорнавалосых, у спартыўных касцюмах, адзін трымаў у роце цыгарэту, і ўвогуле падлеткамі іх можна было назваць умоўна, бо яны былі па-мужчынску дужыя і, пэўна, ужо галіліся; і раптоўная здагадка маланкай працяла яе: яны ж чакаюць сваей чаргі, і стаялі за хляўком з паўночнага боку - там ёсць маленькае акенца, і цікавалі праз яго на тое, што робіцца ўнутры, і рукі ў яе затрэсліся, калі яна выцягвала з карабка запалку, але падлеткі схапілі яе і вырвалі карабок

ты, бабуля, ішла б дадому

сказаў адзін, а другі толькі засмяяўся

ты свае адбегала

але раптам дадаў здзіўлена

ай! яна ж падпаліць хацела!

і піхнуў нагой напалавіну пустую бутэльку на зямлі

бензін, чуеш?

і яны загергеталі нешта па-свойму, а яна начала вырывацца і ўрэшце вырвалася з іх учэпістых рук, але тут на фралоўскім падворку бразнула брамка і пачуліся ўсхваляваныя галасы, раптам стала ціха, а потым зноў пачаўся вэрхал, і яна зірнула праз павалены плот і са здзіўленнем убачыла Кліма Фралова, які стаяў у сваім двары і шчэрыў вузкагубы жабін рот, і бровы яго - шырокія і чорныя, зусім як у бацькі-нябожчыка - былі з непаразуменнем узняты, а вакол яго ўжо бегалі, то хапаючы яго за кашулю,

то запрашаючы ў дом - разбірацца, і пайшла на веранду, дзе дзіцё даўно чакала яе і адразу пачало свае

кашыкашыкашы

і яна паставіла на пліту каструлю з вадой, насыпала ў яе рыс, адкруціла вентыль балона і запаліла газ - рукі ў яе дрыжэлі

зараз, зараз

гаварыла яна хлопчыку, знайшла пачак пячэння

на вось, пакуль

даўнёнак выхапіў у яе з рук пачак і зашамацеў абгорткай, а яна ліхаманкава думала пра адно - што ей цяпер рабіць, пакуль не прыехаў Даніла, і што будзе, калі ён прыедзе, -раптам згадалася ей - што тады будзе: мо яны з'едуць, бо ў фралоўскі дом вярнуўся гаспадар, і нервова хадзіла па верандзе, а хлопчык вымаў з пачка адну пячэніну за другой і смуткаваў

ПіляПіляПіля

і яна да самага вечара хадзіла каля дома: было горача, даўнёнак упарта не выходзіў, а, пагуляўшы са сваімі цацкамі, скруціўся ў кутку, як шчанё, і заснуў, і ўрэшце сонца пачало закатвацца за цемную рысу далягляду, і адразу з фралоўскага дома пачулася музыка - уключылі магнітафон з расейскай папсой, загудзелі маторы аўто, якія пад'язджалі і праз нейкі час ад'язджалі

буруламдамтамдулубам!

турузамрамшамтубудам!

чула яна, глытаючы таблетку транквілізатара, а потым з фралоўскага дома выйшаў п'яны Клім з цыгарэтай у зубах і, адышоўшы некалькі крокаў да паваленага плота, стаў мачыцца прама на зямлю, але яго зноў павялі, паляпваючы па плячы, у дом, і яна разбудзіла хлопчыка, нагуляла з ім, пакарміла і паклала яго ў ложак, і надышла ўжо ноч, калі яна знайшла свечку, запалкі і рушыла да хляўка, дзе было ціха; яна спынілася ў дзвярах, і зноў пачуццё страху ахапіла яе, але жанчына ступіла ўнутр і пачала ў святле агеньчыка ўзірацца ў цемру, а потым асцярожна пакрочыла наперад, трымаючы свечку ў руцэ крыху збоку, і цемра згусцілася за яе спінай, а затым яна быццам пачула шолах, з-за пляча яе дзьмухнула паветрам, полымя замігацела і пагасла, і адразу цемра агарнула яе.

II. Злачынства

Чалавек па прозвішчы Даніла Прусак выцягнуў з паштовай скрыні канверт, які быў надарваны, бо са скрыняў кралі, пэўна, і гэтым разам праверылі, ці ёсць што каштоўнае, але ліст пакінулі, і мужчына пазнаў почырк сястры Любы, паклаў канверт у кішэню, падняўся да сябе на ліфце, адамкнуў ключом дзверы кватэры, дзе жыў апошнім часам з сынам, бо жонка з'ехала, каб даглядаць сваю хворую маці, і мусіла заставацца з ёю ўжо да канца, як яны і вырашылі перадусім; яна часам тэлефанавала з далёкага, на паўночнай мяжы, горада і, пасля кароткіх пытанняў, звычайна гаварыла з трывогай:

ты толькі не запі там

быццам ён запіваў - такога ні разу не здаралася, - і калі ён запэўніваў, што не збіраецца, крыху супакойвалася і дадавала

ужо патрываем, Даня, даруй

і вось цяпер мужчына сеў у крэсла і пачаў чытаць ліст - цішыня агортвала яго, і сястра спачатку паведамляла звычайнае, а потым пра хлопчыка, і тут мужчына па прозвішчы Даніла Прусак пацмокаў вуснамі і сказаў уголас

лепш бы яму не бачыць гэты свет, бо тут часам здаровыя ў сіло лезуць

і пахітаў галавой, бо неяк асабліва шкадаваў і любіў даўнёнка, як свайго крэўнага, за незвычайную дабрыню, рахманасць і даверлівасць, нібы ў свойскай жывёлы, і чытаў далей ліст, у якім сястра быццам збілася на другаснае, але тут пачыналася незразумелае, думкі яе нібы ахапіла ліхаманкай, хаця яна стрымлівала сябе, і ён перачытаў абзац усярэдзіне, які выклікаў у яго неспакой і дзе гаварылася, што

«...засяліліся побач чужынцы, ніхто іх раней не бачыў, - набрыдзь, панаехалі да іх яшчэ ўсякія, паводзяць сябе непрыстойна, ужо не ведаю, што і рабіць, бо не маю сіл абараніць сябе і хлопчыка, ты б параіў што, Даня, ты ў сталіцы, ведаеш больш, а я простая настаўніца, тут у нас стала зусім дзіка, мне страшна...»

потым склад пісьма стаў больш роўны, але быццам хвароба ўжо выявіла сябе, ён адчуў гэта і, ведаючы стрыманы характар сястры, зразумеў, што ей сапраўды блага ад нечага незразумелага яму, і вырашыў узяць адпачынак (яму былі вінны тыдзень яшчэ за мінулы год) і неадкладна паехаць, а пакуль паведаміць пра гэта сыну, які якраз адчыніў дзверы і буркнуў нешта замест прывітання і кпіў нязлосна

а, ты дома, хм, так, нешта рана, светла ж яшчэ, ці гэта такая будучыня надышла светлая, а мо цябе скарацілі?

быццам незадаволена гаварыў яго васемнаццацігадовы сын Ігнат, скідаючы красоўкі і куртку, і Даніла Прусак, як неаднойчы апошнім часам, уважліва зірнуў таму ў твар і зноў убачыў яго недахопы: вузкія плечы, слабы ладбародак, тонкую шыю і, што з часам усё больш насцярожвала - шырокі, бясформенны рот цесця, былога палітрука, камісара: знешняе падабенства станавілася ўсё больш яўным і злавесным, у глыбіні душы ён ведаў тэта і адганяў брыдкія думкі, хаця ўсё было, ён прадчуваў, так, а можа, будзе і горш, а сын прапанаваў

ты б паесці зрабіў, ці як, а то растучаму арганізму трэба шмат калорыяў

і Даніла Прусак не стаў спрачацца, каму гатаваць ежу, а сказаў

Люба, цётка твая, ліст даслала, пэўна, у яе там праблемы ўзніклі, трэба з'ездзіць, недалёка ж, дзве гадзіны на электрычцы, ты ж памятаеш, ездзіў...

быццам апраўдваўся, а сын чамусьці ажывіўся, вочы яго бліснулі ледзь не радасцю, і згадзіўся: пэўна, прыкінуў свае інтарэсы

едзь, я ўжо тут сам

і, як заўсёды, невядома было, пра што ён сапраўды думае, а мужчына сказаў напаўжартоўна

адзін жа застанешся, а гора аднаму, калі ўпадзе і другога няма, каб падняць яго маючы на ўвазе радкі з Эклезіяста, якія раптам успомніў, але сын Ігнат зразумеў па-свойму і, зачапіўшыся за словы, сказаў у адказ

падняцца зараз - умець трэба, але нейкая купіна пад нагамі павінна быць, інакш не ўзляціш і працягваў з намёкам

са мной у групе сын калгаснага брыгадзіра вучыцца - невялікая быццам купіна: брыгадзір, а штурхае добра, бо і ежы ў яго нашчадка хапае і прыкінуты, як трэба, і ў кішэні зашамацець ёсць

але Даніла Прусак абарваў

ты думай пра вучобу, радуйся, што здаровы, малады, што ногі лёгкія, не інвалід, што дзеўкі ўвагай не абмінуць, дый хіба ў тым сэнс, каб шамацець?

раптам сумна ўсміхнуўся ён, а Ігнат бурчэў

сэнс, сэнс, усе пра адно і тое ж, а які сэнс, калі няма за што рукі зачапіць?

і ўключыў тэлевізар, утаропіўшыся ў экран, на якім мільгацелі адзін за адным рэкламныя кліпы, і вузкагубы яго рот крывіўся

шмат з вашага сэнсу карысці

пасля чаго Даніла Прусак зрабіў вячэру і адразу стаў збірацца на заўтра, а потым начало сутонець, а затым надышла ноч, і ён усё абдумваў: у чым раніцай паедзе, у якой вопратцы, як, на якім транспарце да вакзала, а там ужо на электрычцы, а потым думкі перакінуліся на сям'ю - на жонку, да якой апошнім часам быў амаль раўнадушны, і сына, які нават постаццю і

паходкай усё больш нагадваў таго цесця-камісара, жонка часам гаварыла яму насуперак, што вось тата быў неблагі і яго кахалі жанчыны, і ён заўсёды здзіўляўся, як такога сухога і дурнаватага функцыянера маглі кахаць, хіба за бліскучую вайсковую форму - розныя там пагончыкі, гузікі, пятлічкі, ці за што-небудзь іншае - гіпертрафіраваныя геніталіі, напрыклад, і ледзь не плюнуў у ложку, бо не любіў і не паважаў таго, і стаў думаць пра гарадок, куды заўтра паедзе, дзе нарадзіўся і часам бываў, і гарадок той таксама быў яму не даспадобы, хіба што вабіла рака, якая цякла паблізу, але і яе за апошнія тры дзесяткі гадоў загадзілі, засмецілі безгустоўнымі будынкамі на берагах, адкідамі з заводаў, і ён доўга ляжаў у цемры са сваімі думкамі, слухаючы, як нарастаў шум рухавікоў за вакном

рррррррррррррррррр

а потым гук паступова заціхаў, толькі праз паўзы ажываў стары халадзільнік на кухні

ўжыўжыўжыўжы

і звыклая туга і сум авалодалі ім, але тут ён заснуў ізноў; ужо ў сне, пабачыў раптам тую раку, быццам ён плыў па ей на хісткім чоўне, голы і, вяслуючы, усё трывожыўся пра тое, як ён голы выйдзе на бераг, пэўна, яму ж сустрэнуцца людзі, але раптам прачнуўся і ляжаў у ложку, а потым задрамаў зноў, ваўсю раўлі ўжо маторы на вуліцы, але сон быў павярхоўны, неглыбокі, і - калі ён прачнуўся другі раз - трэба было збірацца, ён памыўся, апрануўся, ускінуў на плячо сумку і сказаў сыну, які якраз выйшаў са свайго пакойчыка,

ну, нашчадак, я на дзень, два знікаю, пазваню, калі што, ты ўжо тут сам воз вязі, грошы я пакідаю, прадукты ёсць, жыві.

Сын кіўнуў - ён быў яўна задаволены, пэўна, намеціў ужо прывесці

дзеўку нанач, а пры бацьку саромеўся, падумаў Даніла Прусак і выйшаў у раніцу, а потым нейкі час ехаў у перапоўненым тралейбусе па маршруту да вакзала, урэшце вылез і апынуўся, нягледзячы на ранні час, у моры чалавечых цел, пакуль стаяў у чарзе па білет, і потым таксама, калі сеў у засмечаны вагон, дзе, нягледзячы на цеплыню, нямытыя вокны былі шчыльна зачынены, і так ехаў, сціснуўшы вусны і заплюшчыўшы вочы, не зважаючы на праходзячых убогіх і жабракоў, толькі адзіны, быццам нязначны выпадак выклікаў у яго пахмурную цікавасць - калі гандлярка газетамі, кабета гадоў трыццаці пяці - сарака, пэўна, з жонак якога былога ці яўнага вайскоўца, скуластая русачка з чорнымі фарбаванымі валасамі і ў спартыўным абцягваючым трыко, раптам пасунулася да купкі крыклівых і брудных цемнатварых жанчын, пэўна, аднекуль здалёк, выхапіла з рук адной з іх дзіцёнка, яшчэ больш бруднага, смаркатага і, пэўна, вашывага, і з радасаю, ледзь не з захапленнем на твары, прабегла з ім у канец вагона і потым назад, пры гэтым жанчыны змоўклі і назіралі за ей, а тая закружыла дзіцё на руках у праходзе, лрамаўляючы з робленай ці, можа, шчырай пяшчотай па-расейску

уй, какіе мы холосенькіе, правда, правда мы холосенькіе

а потым аддала яго жанчынам - яны ўжо быццам усміхаліся, і Даніла Прусак зноў заплюшчыў вочы, доўга раздумваючы пра тое, што бачыў, і так даехаў да патрэбнай яму станцыі, дзе пакінуў свае месца, яшчэ праз вакно выхапіўшы вачыма шыльду над будынкам вакзала

ЯНАЎСК

што азначала назву гэтага сярэдніх памераў раённага цэнтра, такіх гарадоў ён пабачыў за свае жыццё нямала, але гэты ведаў больш за ўсіх, бо нарадзіўся і жыў тут даволі доўга, і, як заўсёды, на некалькіх прыпынках стаялі паныла купкі людзей, швэндаліся бамжы, а ўбаку, ля крамак, дзяжурылі дзве маладыя прастытуткі, і адна з іх беспамылкова пазнала ў ім прыезджага і заўсміхалася, выставіўшы наперад далоні з растапыранымі пальцамі, што азначала, пэўна, лічбу - дзесяць даляраў, і ён не стаў чакаць

аўтобус, пайшоў пешшу, бо вакзалы заўсёды наганялі на яго трывогу, а да дома, дзе жыла сястра Люба, было з паўгадзіны хады, прахожыя ішлі яму насустрач, а то і абганялі, гучна прамаўляючы паміж сабой, значна гучней, чым у сталіцы, а то часам брыдкасловілі, пускаючы ў паветра дымкі цыгарэт і адкідваючы прама пад ногі ці ў бакі недакуркі

так яго і разгэтак

чуў ён і паволі ішоў далей, удыхаючы паветра, і паветра тут было нават горшае, чым у сталіцы, думаў ён, разглядаючы рэдкія вітрыны і прыцэньваючыся - варта купіць што-небудзь для даўнёнка, - але раптам заўважыў на тратуары аднакласніцу Алесю, якая раней была звычайная школьніца з пышнымі прыгожымі валасамі колеру спелага жыта, гэтыя валасы, падумаў Даніла Прусак, і саслужылі ей дрэнную службу, бо ў горадзе неяк пабудавалі новы завод, вядома, ваеннага прызначэння, але ў адным з цэхаў дзеля камуфляжу пачалі распрацоўваць бытавыя прыборы, у тым ліку і фен для валасоў, і на вокладку ўпаковачнай каробкі спатрэбіўся рэкламны здымак маладой дзяўчыны - вось яна і трапіла на вока фатографу, і выява яе галавы з распушчанымі валасамі з'явілася на каробках з фенамі, а потым гэтыя здымкі пачалі наклейваць маладыя вадзіцелі на свае грузавікі

АЛЕСЯ

чыталі гараджане на скрынях з фенамі і на кабінах машын, якія вадзілі чырванашыіія ўчарашнія армейцы, а потым у правінцыйны гарадок завітаў сталічны кінарэжысёр, які здымаў тут царкву і мост, і паабяцаў зняць у фіьме Волечку: яе сапраўднае імя было Вольга, і яна хадзіла да рэжысёра ў гасцініцу, а потым, калі той з'язджаў назад у сталіцу, спрабавала засіліцца - звычайны «тэатральны суіцыд», і вось цяпер яна ўбачыла Данілу і адразу пазнала яго (заўсёды пазнавала), памяць яна мела надзвычай учэпістую, пераходзіць на другі бок вуліцы было позна, і Даніла Прусак сказаў

ну, прывет, Волечка, усё прыгажэеш

а яна заўсміхалася гнілымі ад незалечанага карыесу зубамі і папрасіла адразу

дай цыгарэтку

і ён сказаў

я і ў школе не курыў, ты ж памятаеш

хацеў ісці далей, але яна спытала неспадзявана

навошта ты прыехаў у гэты горад, Данііл?

ўдакладніла

ён жа мёртвы, тут усе мёртвыя

быццам з вачэй яе на імгненне-другое ўпала заслона, бо ён убачыў раптам у іх асэнсаванасць, тугу і боль, і сказаў

ты ж жывеш у ім, і іншыя людзі, бо не могуць жа ўсе перасяліцца ў Парыж ці Прагу ці нават у якую Вільню па суседству

але яна сумна ўсміхнулася

таму і не могуць, бо з іх жыццё высмактана, уцякай адсель, Данііл, а то ён змарнуе і цябе, высмакча і тваеі сілы, забярэ ўсё, - ты ненадоўга сюды, праўда?

і дадала настальгічна

а памятаеш наш клас?

на што Даніла Прусак адказаў

а як жа, памятаю, сустракаю таго-сяго іншым разам, вось як цябе

і адчуў сябе ніякавата, бо не любіў пустых успамінаў і робленых размоваў, але яна перапыніла

з таго класа амаль палова ўжо на могілках ляжаць, я запісваю ўсіх, па нумарах

і тут ужо ён па-сапраўднаму здзівіўся

навошта ж запісваць, які сэнс?

а Вольга-Алеся адказала

яны ўсе кпяць з мяне, смяюцца, а спачатку зайздросцілі, дык хто тут застаўся, не з'ехаў - адыходзяць цяпер адзін за другім, я апошняя буду, ужо

тады толькі перадусім пасмяюся

але, быццам заслона з'явілася зноў, яна захіхікала, а з апухлага, у зморшчынах, твару глядзелі ўжо на яго вочы той, якой яна была хвіліну назад, - вочы напаўюродкі

усіх перажыву

какетліва парасмыкнула плячыма, падміргнула, а калі ўбачыла, што мужчына збіраецца крочыць далей, дадала

ты адзін, Даніл, з мяне ніколі не смяяўся, не думай, я ўсё бачыла

і затрымала яго за кашулю

дай хоць пару паперак, я за півам збегаю, тут недалёка

і ён дастаў з кішэні некалькі дробных банкнот і, не гледзячы, сунуў ей у рукі, і твар яе - старэчы, у зморшчынах - палагоднеў, а ей жа толькі і ўсяго - каля сарака, думаў Даніла Прусак, ідучы далей па цэнтральнай вуліцы, і гэтая вуліца была яму знаёмая: з пяціпавярховымі дамамі, у якіх жылі ў асноўным рускамоўныя вайскоўцы ці былыя вайскоўцы, і ў памяці яго раптам узнік успамін пра тое, як ішла яшчэ на пачатку той перабудовы па гэтай вуліцы рэдкая рыска людзей з бел-чырвона-белымі сцягамі і як на іх зверху, з вокнаў, ляцелі агрызкі і смецце, і мужчына па прозвішчу Даніла Прусак перасмыкнуў плячыма і спыніўся ля вітрыны крамы, дзе пабачыў сябе ў люстэрку - хударлявага, сярэдняга росту бландзіна з шэрымі вачыма і вузкім доўгім тварам, - продкі яго былі са Случчыны, а там здаўна аселі балты, прусакі, адсюль, пэўна, яго і прозвішча, цэлы сельсавет так і называўся - прускі; ён паволі пайшоў, азіраючыся па баках, але ўсё навокал было як раней, хіба толькі яшчэ больш адчуваўся агульны заняпад: у многіх

кватэрах вокны былі выбітыя і закладзеныя фанерай, а то і заткнутая рыззём, каналізацыйныя люкі зеўралі пустатой, там-сям іржавелі паваленыя агароджы, а каля харчовых крамаў тоўпіліся брудныя мужчыны і жанчыны з азызлымі азіяцкімі тварамі ў чырвоных пражылках - тварамі аматараў спіртнога і апушчэнцаў, і адтуль даляталі ўвесь час рэзкія крыкліва-істэрычныя воклічы

матахудабатак і гэтак!

чуў ён, але да боек пакуль не даходзіла, хаця на тварах некаторых з іх бачныя былі старыя і свежыя драпіны і сінякі, тут жа ішоў гандаль цыгарэтамі, жавальнай гумкай - той драбязой, што давала ім магчымасць зноў выпіць шклянку-другую таннага віна і выкрыкваць свае незадаволенае

хуратаматак і разгэтак!

але ім гэта жыццё было даспадобы, не інакш, думаў Даніла Прусак, бо хто перашкаджаў любому з іх перайсці на другі бок вуліцы і трапіць у іншы свет, дзе заняцца чым-небудзь больш прыстойным, толькі яны не жадалі і не хацелі альбо не разумелі, як тая Алеся, якой калісьці ўсміхнуўся выпадак, але тут жа засмактала, быццам саромеючыся за сваю памылку, бездань, і, абыходзячы лужыны, смецце і бруд, ля якіх там-сям ляжалі, праважаючы яго залепленымі гноем вачыма, худыя, заражоныя лішаём, бадзяжныя сабакі, мужчына ямчэй перахапіў сумку і пакрочыў па вуліцы, якая вяла да ўскраіны, і горад быў ужо быццам той і не той, нешта няўлоўнае змянілася ў паветры, мо таму, што памяняліся некаторыя шыльды і з'явіліся прыватызаваныя крамы, а над мэрыяй зноў лунаў чырвона-зялёны сцяг, і яшчэ ў нечым зусім іншым, хто ведае, ці, можа, у тым, што пабольшала жабракоў і папрашаек, як вось цяпер, думаў мужчына, калі ўбачыў на тратуары сляпога цемнаскурага і чорнавалосага малалетку гадоў дзесяці-дванаццаці, які сядзеў, вытарашчыўшы ў неба бялкі вачэй, а побач стаяла невялікая картонная скрыня, на пярэднім баку якой было выведзена па-расейску і з памылкамі

«...подайте люди добрые Христа ради инвалидам бежинцам кто чьто можит»

і прахожыя кідалі ў скрыню, асабліва жанчыны, а Даніла Прусак запаволіў крок ля крамы і хацеў ужо зайсці ўнутр, але міжволі спыніўся, бо ў люстэрку ў вітрыне ўбачыў, як жабрак-малалетка за яго спінай раптам спрытна ўскочыў на ногі і, зыркнуўшы па баках цалкам здаровымі і відушчымі вачыма, а побач з ім якраз нікога не было, выграб са скрыні грошы і крыкнуў, азірнуўшыся назад, на незразумелай мове

будулагашарага!

а ззаду, у цяні клёнаў, тоўпілася некалькі постацяў, адна з якіх - жанчына гадоў трыццаці - аддзялілася ад астатніх і рэзка выгукнула

радамашаталаза!

падышла да малалеткі і забрала ў яго грошы, якія адразу зніклі ў рукавах яе адзення, а Даніла Прусак зайшоў у краму, а калі выйшаў адтуль, то ўбачыў, што папрашайка зноў сядзіць на сваім месцы, а метраў праз дзвесце са здзіўленнем заўважыў амаль такога ж малалетку, і скрыня была амаль такая ж, і надпіс, а калі звярнуў на бліжэйшую бакавую вуліцу, то і там ўбачыў постаць на тратуары, але гэта была ўжо дзяўчынка, і мужчына нейкі час раздумваў над усім гэтым, пакуль ішоў, усё болей адхіляючыся ад цэнтральных вуліц, дзе пад нагамі ўжо дзе-нідзе бліскалі жоўтай, застаялай вадой, пэўна, ніколі не высыхаючыя лужыны, а ля драўляных парканаў-агароджаў выглядалі з пустазелля і пырніка кучы смецця і застарэлага попелу, які яшчэ зімой выкідвалі сюды з печак і топак, і апынуўся на яшчэ вузейшай вуліцы, а потым завулку і адразу ўбачыў павалены плот і новабудоўлю за фралоўскім домам, ля брамы якога стаялі дзве іншамаркі і бегалі з крыкамі дзеці, але пляменніка сярод іх не было, і Даніла Прусак

адчыніў брамку і зайшоў на падворак, але яго ніхто не сустракаў, і дзень трывогі крануў твар мужчыны, а потым ён зайшоў у хату і пабачыў хлопчыка, які сядзеў у куце, насцярожана, як звярок, выглядваючы адтуль, і адразу падхапіўся, калі пазнаў дзядзьку

ДаняДаняДаня

гаварыў ён, а Даніла спытаў

а маці дзе?

і даўнёнак сказаў

няма

і зноў пачаў свае

ДаняДаняДаня

твар яго быў заплаканы, а кашуля пакамечаная і брудная, і Даніла зноў спытаў

Люба пайшла?

але хлопчык ужо пераключыўся

кашыкашыкашы

гаварыў ён, і Даніла аддаў яму пернікі і цацку на колцах, якую купіў у краме, і даўнёнак пачаў прагна есці, а на цацку не звярнуў увагі, і мужчыну зноў стала вусцішна, і ён, раптам здагадваючыся, спытаў

а ноччу яна была з табой, ну, калі цёмна было?

і хлопчык затрос галавой

нenene

і адразу захваляваўся і пачаў енчыць

мамамамамама

а потым раптам успомніў

ПіляПіляПіля

смуткаваў ён, і Даніла падняў ужо цяжкаватага хлопчыка на рукі і выйшаў так у сад і абышоў яго, зазірнуўшы ўсюды: кусты парэчак былі абабраныя і дзе-нідзе віселі абламанымі галінкамі, на дзвюх агурковых градках было пуста, плот, за якім адразу пачыналася тэрыторыя фралоўскага маёнтка, павалены, мужчына агледзеў усё гэта, а потым паставіў хлопчыка на зямлю і, быццам нехта павёў яго, рушыў да хляўка, адчыніў дзверы і адразу зачыніў, стараючыся, каб даўнёнак не зазірнуў унутр, зноў падхапіў таго на рукі і пабег з ім у дом і сказаў

пабудзь тут, на вось еш

сунуў яму рэшткі пернікаў і паабяцаў

я зараз, ты не выходзь

а даўнёнак спытаў

ты вернешся?

але ён ужо бег да хляўка, ірвануў на сябе дзверы і схіліўся над целам сястры, якая ляжала на правым баку, рукі яе былі прыціснуты да грудзей, быццам жанчына ў апошнія імгненні спадзявалася абараніцца ад небяспекі, і на твары яе застыла маска жаху.

III. Напад

Следчы па прозвішчу Кузін - нізкарослы малады мужчына гадоў трыццаці, з вострым кірпаносым тварам і цёмнымі мангалоіднымі вачыма, прыходзіў спачатку штодня, але потым яго наведванні рабіліся ўсё больш рэдкімі, а з дня забойства і хаўтураў прайшло ўжо каля тыдня, і Даніла Прусак сам пайшоў да таго ў райаддзел, і даўнёнак быў цяпер заўсёды з ім, ён, пэўна, шмат што зразумеў, бо часта трывожыўся, плакаў і гаварыў

мамамамамама

а то яшчэ ўспамінаў труса і мармытаў

ПіляПіляПіля

а больш маўчаў і не адыходзіў ад свайго дзядзькі ні на крок, вось і на гэты раз сеў у кабінеце ля дзвярэй на зэдлік і слухаў, як следчы незадаволена казаў

пакуль нічога новага, але як толькі нешта праясніцца, то адразу вам паведамім

але мужчына перапыніў яго рэзкім узмахам рукі

вы забойцу знайдзіце, а не праясненняў чакайце

і нерваваўся, а следчы выслізгваў, як піскун, і гаварыў банальнасці і яшчэ нешта доўгае, нецікавае і неістотнае, і мужчына выслухаў, сціснуў сківіцы, а потым устаў з крэсла і пайшоў прэч, узяўшы даўнёнка за руку; яны ішлі вуліцай, было горача ад сонца, якое вісела прама над імі на бясхмарным небе, дрэвы, пакрытыя пылам з-пад колаў грузавікоў, якія раз-пораз грукаталі побач, амаль не варушылі лісцем і здаваліся штучнымі ў бязветранай прасторы, даўнёнак часта спыняўся і прасіў

піцьпіцьпіць

Даніла Прусак напаіў яго квасам, а потым яны рушылі ла цэнтра горада, дзе месціўся паштамт, і мужчына тэлефанаваў сыну - той праходзіў вытворчую практыку і якраз быў дома

я бы прыехаў

апраўдваўся той

але ж вы мне не паведамілі, хоць бы сказалі, дык мяне б адпусцілі

і Даніла сказаў

так, без цябе Любу пахавалі, але тут яшчэ шмат спраў розных, я затрымаюся

і потым спытаў

грошы хоць ёсць, стыпендыя нябось скончылася?

і той адказаў бадзёра, як у фільмах, якія глядзеў бясконца па тэлевізары

няма праблем

пасля чаго мужчына сказаў, што яшчэ хутка патэлефануе, а даўнёнак стаяў побач і енчыў

піцьпіцьпіць

а потым яны пайшлі дадому, толькі ў завулку ля сваей брамы спыніліся, бо на вуліцы стаялі двое ўжо ладных ладлеткаў, па выгляду з фралоўскага дома, і мачыліся прама сабе пад ногі, і Даніла Прусак не стрываў і сказаў

прэч адсюль, вырадкі

але тыя не спяшаліся, нахабна зыркнулі на яго вачыма і загаварылі па-свойму, а потым пайшлі, азірнуўшыся, і мужчына адамкнуў хату, зварыў хлопчыку кашу, адкаркаваў кансервавую бляшанку з рыбай, і яны паелі, і адразу даўнёнка зморыў сон, а мужчына пайшоў і за дзве гадзіны паставіў плот, рыдлёўкай перакінуў за яго на былы фралоўскі пляц бруд і смецце, якое накідалі чужынцы, - там броўнаўскім рухам брутальна віравала незнаёмае яму жыццё: бегалі мурзатыя дзеці, крычалі жанчыны, пад'ехала «вольва», адкуль жукаватыя мужчыны вынеслі некалькі кардонавых скрыняў і занеслі ў дом, потым уключылі магнітафон, і Даніла Прусак адразу кінуў працу, аднёс на веранду рыдлёўку і інструмент, і ўвесь час за ім назіралі - у расчыненых вокнах з'яўляўся то адзін твар, то адразу некалькі, а затым прачнуўся даўнёнак і пачаў смуткаваць

ПіляПіляПіля

і мужчына пайшоў з ім у краму, перад якой, глытаючы з рыльца піва, звыкла лаяліся некалькі прыблатнёных і апушчэнцаў, і купіў у ей хлеба і малака, а потым шукаў і ўрэшце дачакаўся няўлоўнага ўчастковага, і той з прыхаванай незадаволенасцю ад таго, што патурбавалі, гаварыў яму

тактак, яна скардзілася, па суседству большасць так скардзяцца і гавораць, хаця, канешне, новыя вашы суседзі турботныя, ды прыгожа жыць не забароніш - зараз так?

але Даніла Прусак перабіў яго

яны гандлююць наркатой, хіба вы не ведаеце пра тэта? любы падлетак з вуліцы пацвердзіць, у вас жа, пэўна, ёсць інфарматары

а ўчастковы ўсміхнуўся

тактак

гаварыў ён,

усё магчыма, але паспрабуйце даказаць - гэта не так проста, мы іх там усіх дапыталі, а доказаў ніякіх, вашу сястру мог забіць чалавек і з вуліцы, так, хіба хто з яе старых знаёмых, мо ў яе была з кім, ну, скажам, любоўная сувязь

але пасля гэтых яго слоў Даніла Прусак завярнуўся і пайшоў, хлопчык цягнуўся ўслед за ім і гаварыў трывожна

ДаняДаняДаня

быццам адчуваў стан мужчыны, і яны пайшлі па забруджанай смеццем вуліцы - апошнім часам яго выкідвалі прама на дарогу, хілілася ўжо к вечару, хмара набегла на сонца, і на кароткі час дыхнула прахалодай, і даўнёнак пакінуў выпрошваць піць і пайшоў шпарчэй, а потым, калі зайшлі ў дом, адразу лёг на каналу і заснуў; мужчына хацеў сказаць яму, што не варта спаць на захадзе сонца, але той усё роўна не зразумеў бы яго, таму накрыў хлопчыка посцілкай і выйшаў на панадворак, прайшоў у сад і тут убачыў, як двое падлеткаў, ускрыкваючы і смеючыся, але досыць настойліва, цягнулі да хляўка дачку старызніка Манюкі, непаўналетнюю Рэгіну, якая хіхікала і нескаардынавана ўзмахвала рукамі, - пэўна, далі глынуць спіртнога, - падумаў Даніла Прусак, - можа, і падсыпалі яшчэ пару таблетак атаміналу натрыя ці яшчэ чаго, - колькі дошак з плота, які ён паставіў некалькі гадзін таму, былі выламаны і валяліся на зямлі з яго боку; мужчыну скаланула ад раптоўнага выбуху гневу, і ён зрабіў хуткі крок наперад і ўдарам кулака адразу зваліў аднаго з крыўдзіцеляў, а вось другі кінуў Рэгіну, якая шмыгнула ў дзірку ў плоце, а потым уцякла ў заўсёды расчыненыя ў тым двары дзверы, і схапіў Данілу Прусака за кашулю, - ён

быў па-мужчынску дужы - і дыхнуў на яго сумессю алкаголю з часнаком, выскаліўшы зубы з жоўтага металу, другі ўжо падымаўся з зямлі, і Даніла Прусак саўгануў праціўніку каленам у пах, а потым зачапіў кулаком знізу ў падбародак - калісьці ў юнацтве ён баксіраваў, і зараз вось спатрэбілася, - нахабнік рохкнуў і заваліўся на спіну, а яго хаўруснік кінуўся ў дзірку ў плоце і ўзняў у двары былога фралоўскага дома лямант

бугуламудулага!

крычаў ён нешта па-свойму, а Даніла Прусак зайшоў у дом, зняўшы з цвічка на сцяне веранды сякерку, зноў зыйшаў у сад да дзіркі ў плоце, за якой ужо лямантавалі, узмахваючы ў яго бок кулакамі, жанчыны, а падлеткі брыдкасловілі і рабілі яму непрыстойныя жэсты, і, скарыстаўшы тую ж кухарскую сякерку, узняў плот: прыбіў цвікамі дошкі да жэрдак, а потым на верандзе пачаў гатаваць ежу, паступова супакойваючыся, і тут якраз прачнуўся даўнёнак і сказаў ласкава і сумна

Даня

і мужчына падвёў яго да рукамыйніка, і хлопчык памыў сабе рукі і твар, і Даніла Прусак сказаў

заўтра пойдзем на раку і вуду возьмем, каб лавіць рыбу, а можа, і скупнёмся раз-другі, калі дажджу не нацягне

а сам думаў пра тое, што будзе рабіць далей, бо дапамога на пахаванне, якую атрымалі і прынеслі яму настаўніцы з тае школы, дзе працавала Люба, пайшла на хаўтуры, а грошы, што знайшоў у шуфлядцы - пэўна, рэшта яе «адпускных», - таксама хутка сплывалі, і трэба было неяк жыць далей, некуды ўладкоўваць хлопчыка, але пакуль тое, ён разбярэцца тут да канца, а потым вырашыць пра лес жытла, - усё імкліва набягала на яго, як набягае на адзінокага хадака на дарозе навальніца, і раптам ён сцяўся ад

холоду, які пракаціўся па спіне і знік у нагах, хаця на верандзе было цёпла, бо раптоўна ацчуў, як тэта ўжо было з ім не раз у апошні час, сваю адзіноту ў гэтым свеце і адказнасць за жыццё тых нямногіх, хто спадзяваўся толькі на яго, бо ім і не было спадзявацца больш ні на каго іншага; а потым мужчына накарміў даўнёнка і пайшоў з ім да суседа Манюкі, дзе іх сустрэла дачка Манюкі Рэгіна і, адводзячы вочы ўбок, правяла ў пакой да бацькі, - яна была відавочна спалохана, думала, што сусед прыйшоў расказаць бацьку аб здарэнні, ала Даніла Прусак прыйшоў зусім не дзеля гэтага, ён прагнуў пачуць што-небудзь пра апошнія дні сястры, не можа быць, гаварыў ён, каб сусед, ці яго жонка, ці дачка не ведалі б чаго, якой-небудзь важнай дробязі, а можа, што бачылі ці пачулі, але жонка Манюкі - Марыля - адмоўчвалася, а гаспадар гнуў свае

цяпер кожны за сябе

гаварыў ён скрушна

цэны скачуць, беспрацоўе, рабаўнікоў, зладзеяў развялося

і яшчэ нешта пустое, як і сам, але раз-пораз Даніла Прусак лавіў на сабе яго насцярожаны, ацэньваючы позірк і думаў, што гэты чалавек, калі што і ведае, не дапаможа яму аніяк, і ўспомніў раптам ангельскую прымаўку: «чым вышэйшы плот, тым лепшы сусед», але ж вось у літоўцаў амаль няма парканаў паміж сваімі, і - жывуць, і чужынцаў на сваю зямлю не дапускаюць, і з гэтай думкай развітаўся з Манюкам і выйшаў з хлопчыкам у цемру - надыходзіла ўжо ноч, і ў тых людзей, што засялілі ўчастак зямлі на постфралоўскай прасторы, якраз усё брутальна ажывілася - рыкалі маторамі некалькі іншамарак, сноўдалі постаці, адтуль увесь час нешта гучна выкрыквалі, быццам ніколі і не ўмелі гаварыць нармальна, а з вокнаў гучэла расейская папса, і Даніла Прусак падумаў, што пацукі на тое і здольныя, каб існаваць уначы, так ужо ім наканавана, і тут трэба быць пільным і не дапусціць, каб яны ўсё пераўтварылі ў ноч, а даўнёнак цягнуўся за ім, уздыхаў і гаварыў

ПіляПіляПіляПіля

а потым ўспомніў і пытаўся

мамамамамама?

і, ужо дома, нечакана лёг і, па звычцы, адразу заснуў, а раніцай мужчына накарміў яго, дастаў сваю старую пластыкавую вуду, паклаў у кішэнь хлеба, узяў для хлопчыка коўдрачку і ручнік і, як абяцаў, павёў таго на пляж, дзе было яшчэ пуста, пляж увогуле быў у заняпадзе, бо рака мяняла тут рэчышча і падмывала бераг насупраць, і ўжо можна было прадбачыць лес груваcткага і безгустоўнага катэджа, пабудаванага гады два таму метраў за сорак ад берага, а цяпер, прыкінуў Даніла Прусак, да вады засталося ўжо метраў дваццаць пяць, а потым думкі яго зноў вярнуліся да апошніх падзей, а даўнёнак гаварыў

рыбарыбарыба

але тут Даніла Прусак убачыў адзінокую жаночую постаць на беразе з паўхвіліны хады ад іх і пазнаў Алесю, якая сядзела, падкурчыўшы ногі, глядзела ў ваду і паліла, а побач тырчэла ў неба рыльца бутэлькі, і мужчына адвёў хлопчыка ў супрацьлеглы бок, каб тая не прычапілася з пустой размовай, паслаў даўнёнку на траву коўдру, дапамог таму распрануцца і распрануўся сам, адчуваючы, як прыемна заказытала босыя ногі трава - пахла мятай, - яе роўныя, зялёныя пруткі ўперамешку з аерам выторкваліся з зямлі, спускаючыся да вады, - рака бязгучна спяшалася далей пад стромкім; берагам насупраць, і даўнёнак адразу знайшоў сабе занятак: пачаў корпацца ў пяску і часам уваходзіў у ваду па калені і гаварыў, назіраючы малявак і верхаводак

рыбарыбарыба

а мужчына выкапаў чарвяка і закінуў вуду - проста так, зусім не спадзеючыся злавіць, і лёг на траву, адчуваючы, як святло сонца пяшчотна гарачыць і падпальвае скуру на спіне і нагах, і доўга ляжаў так, назіраючы за даўнёнкам і амаль фізічна адчуваючы, як запавольваецца бег часу, пакуль урэшце гук матора не вывеў яго з гэтага стану: доўгі шэры «мерседэс» старога выпуску разварочваўся прама на пляжы і спыніўся метраў за дваццаць, ляснулі дзверцы кабіны, і разам з гукамі папсы адтуль вылезлі трое: адзін, пэўна, з мясцовых, вышэй сярэдняга росту, з ральефнымі біцэпсамі, коратка стрыжаны, і з ім двое таго ж тылу, што жылі ў фралоўскім доме, а можа, нават, і з тых самых, быццам бежанцаў, адзначыў Даніла Прусак, - усе на падпітку, а потым з кабіны, хіхікаючы, з'явілася яшчэ адна асоба - дзяўчына гадоў дваццаці з цыгарэтай у руцэ і бутэлькай віна ў другой, і, пахіснуўшыся, села на траву, а мясцовы закрычаў

купацца! хто са мной, маць вашу так!

і здзёр з сябе спартыўныя штаны, куртку, а потым трусы, застаўся голы, разагнаўся і спрытна нырнуў з берага ў плынь ракі, а двое яго сябрукоў загаманілі па-свойму і знялі толькі кашулі, застаўшыся на беразе, між тым як голы мацак з рэзкімі выкрыкамі сплываў па рэчцы ўсё бліжэй і ўрэшце праплыў побач з паплаўком вуды Данілы Прусака, быццам не заўважыўшы ні яго, ні вуды, а даўнёнак адразу перастаў корпацца ў пяску і насцярожана, як звярок, які пачуў небяспеку, узіраўся ў чужынца, а той крычаў

скачыце і вы, в натуры, не пашкадуеце!

і плыў на спіне, выторкваючы геніталіі, і крычаў

маць яго, так і гэтак!

а потым вылез на бераг і пацягнуў у ваду дзяўчыну, глынуўшы з яе бутэлькі, а тая роблена вішчэла

Сярожанька, не трэба! ай, бля, не хачу!

і хіхікала і зноў выкручвалася і крычала, звяртаючыся да тых, дваіх

Карым, ратуй! дапамажыце!

але тыя раўнадушна глядзелі, пакуль урэшце голы Сярожа ўцягнуў яе ў раку, на глыбіню, і абое паплылі, мацюкаючыся і адплёўваючыся, прычым стрыжаны ўпарта плыў на спіне, дэманструючы свой перад, і ўрэшце вылезлі на бераг - дзяўчына пабегла за машыну і сцягнула там спадніцу і кашулю, застаўшыся ў майтках, бо ліфчыка на ей не было, а стрыжаны Сярожа раптам падышоў да таго месца, дзе сядзеў Даніла Прусак, і сказаў

я вытруся

але мужчына не зразумеў, пра што тлумачыць голы Сярожа, і, сціснуўшы сківіцы, заўважыў

ты б менш крычаў, дзіцё напалохаеш

а той тым часам падчапіў з зямлі хлопчыкаву коўдру і ручнік і пачаў выціраць імі спачатку галаву і плечы, а потым жывот і геніталіі, але Даніла Прусак ужо ўскочыў на ногі і тузануў коўдру з рук нахаба

думай, што робіш, ублюдак, гэта ж дзіцячыя рэчы!

скрозь зубы вырвалася ў яго, а Сярожа раптам усміхнуўся ўжо зусім цвяроза і прашыпеў яму ў твар

што, не падабаецца, лох? я табе не падабаюся, да? ты нас не любіш, так?

і неспадзявана імгненна нанёс удар нагой, які прыйшоўся ў горла мужчыны, той пахіснуўся, ледзь не ўпаў і знерухомеў ад болю і шоку, бо не чакаў такой падлянкі, а голы Сярожа кінуў на траву пакамечаныя коўдру і ручнік і, гучна рыгнуўшы, пайшоў да сваіх, адкуль наўзабаве пачуліся дзявочы віск, лаянка, а потым усё гэта заглушыла музыка ад уключанага на поўную магутнасць магнітафона, а Даніла Прусак сутаргава зглынуў і адчуў, як горла апёк боль, а даўнёнак, пэўна, нічога не бачыў, бо ўдар быў спрактыкаваны і маланкавы, ва ўсякім разе мужчына спадзяваўся на тое, што малы не бачыў, і спусціўся да вады, дзе ляжала вуда, і сеў там, а даўнёнак падбег да яго і сказаў трывожна

Даня

потым успомніў і заладзіў

псіхі грэбаныя

зноў

псіхіпсіхіпсіхі

Даніла Прусак патрос галавой і прыхінуў таго да сябе гаварыць ён не мог, толькі згодна кіўнуў, супакойваючы дзіцёнка, і сядзеў так хвілін пятнаццаць, а потым стаў кладваць вуду, калена за каленам - адно ў адно, пакуль уся яна не зменшылася да даўжыні локця, надзеў верху пластыкавы каўпачок і пачаў аглядаць наваколле, пакуль не заўважыў удалечыні кропку - постаць Алесі - тая ўсё яшчэ самотна сядзела на беразе, і сказаў, хутчэй прасіпеў, даўнёнку

ну, пойдзем сходзім вунь да той цёткі

сабраўшы яго рэчы, узяў хлопчыка за руку і павёў да жанчыны, ішоў марудна, часта спыняючыся, а калі наблізіўся, вымавіў з цяжкасцю

прывет, Волечка

і тая сказала

я ўсё бачыла, Данііл

вока ў яе было вострае, і мужчына зноў адзначыў гэта пра сябе, а яе папрасіў

ты з хлопчыкам пабудзь, зрабі ласку, а я схаджу пагавару

але жанчына кінула недакурак і з жахам запярэчыла

ты што, Данііл, не заводзься, яны ж заб'юць цябе

і той адказаў сіпата

не бойся, я загавораны

Алеся-Вольга спытала дурнавата а той пажартаваў

у дзяржстраху, на кругленькую суму

і голас не слухаўся яго, у горле быццам засела вялікая, вострая стрэмка, ад якой пульсаваў боль, і мужчына спусціўся да вады, намачыў у ей ручнік і прыклаў да шыі, стаяў гэтак, а даўнёнак гаварыў

рыбарыбарыба

а Вольга-Алеся лашчыла яго галаву невялікай бруднай даланёй і хвалявалася

мне страшна, Данііл, не хадзі

зноў лашчыла даўнёнка, - пазногці на пальцах былі чорныя, і казала

бедненькі

і гнула свае

нехадзінехадзінехадзі

але мужчына кінуў на траву ручнік і абарваў

змоўкні, Вольга, а то сапраўды нагаворыш

і вырашыў:

ты пагуляй тут з хлопчыкам пакуль, а я зараз схаджу разбяруся, бачыш, нас зняважылі

і дадаў, звяртаючыся да малога

пабудзеш з цёцяй Вольгай

і пайшоў, заціснуўшы ў руцэ пластыкавы цяжар вуды, паступова набліжаючыся да машыны, адкуль усё так жа гучэла рэзкая музыка, але галасоў ён не чуў, а калі падышоў бліжэй, са здзіўленнем убачыў, што ўсе спяць - зусім голая дзяўчына ў салоне, адкуль патыхнула потам і спермай - спадніца яе і майка сушыліся на капоце, двое чужынцаў у цяньку на посцілцы за машынай, а накачаны, мускулісты Сярожа, які ўжо быў у трусах, - прама на траве: усіх, пэўна, змарылі хуткацечны секс, сонца і выпіўка, і Даніла Прусак пасунуўся бліжэй, схіліўся над галавой стрыжанага і, размахнуўшыся, з усей сілай апусціў таму на горла цяжкаватую пластыкавую вуду і ўбачыў, як той захрыпеў, пукацячы каламутныя цёмныя вочы, а потым ударыў яшчэ раз, па кадыку, і стрыжаны Сярожа засоўгаў нагамі і зашкроб зямлю, а мужчына кінуў вуду ў раку і пайшоў назад, дзе яго ўжо чакаў устрывожаны даўнёнак, узяў дзіцё за руку, а Алеся таропка абувала парусінавыя падраныя тапачкі і гаварыла

я нічога не бачыла, я пайду

і Даніла Прусак падумаў і сказаў

і добра зробіш, Волечка

і павёў даўнёнка па сцежцы, якая вяла праз пляж, выйшаў з ім у завулак, а потым на вуліцу, рукі ў яго ўсё яшчэ дрыжэлі, а хлопчык смуткаваў

мамамамамама

мужчына зайшоў з ім у краму, а потым паіў квасам, і выпіў сам цэлы бакал, пасля чаго абодва рушылі дадому, але яшчэ здалёк прыкмеціў у канцы іх завулка міліцэйскі «уазік» і сцяўся - няўжо яны так хутка па яго прыехалі, і што там пасля адбылося на пляжы, ліхаманкава меркаваў ён, з тым эксгібіцыяністам Сярожам, але пакрочыў далей, трымаючы за руку даўнёнка, і ўбачыў, як з фралоўскага дома, пад воклічы жанчын міліцыянты праз брамку выцягвалі збітага Кліма Фралова, а той лаяўся і вышчэрваў у крыку шырокі запэцканы крывёю рот, так што былі бачныя мноства металёвых каронак, - падышоў бліжэй, і тут Клім пазнаў яго і выкрыкнуў, раздзіраючы адной рукой кашулю на грудзях

не вер ім, Даніла, я не забіваў!

а той спытаў, пакуль двое ў зялёнай форме - так званыя «агуркі» - закручвалі таму рукі і надзявалі наручнікі

ты пра што, Клім?

а той закрычаў

сястры тваёй, Любы, не забіваў! ведай гэта, а то табе навешаюць цяпер!

і тут яго ўпіхнулі ў машыну, дзверцы захлопнуліся і «варанок» ад'ехаў.

IV. Зняволенне

Даніла Прусак папрасіў у следчага Кузіна зэдлік, пасадзіў на яго даўнёнка, раскрыўшы на каленях хлопчыка кніжку з коміксамі, прысеў сам, а следчаму сказаў

віншую вас з бліскуча праведзенай аперацыяй, толькі вось з логікай няўвязка; сачыце за думкай: Клім Фралоў вяртаецца дадому, які заняты чужынцамі, а забівае суседку, дык якая ў яго матывацыя - забіваць яе?

а следчы Кузін перакрывіў вусны

не вастраслоўце, іншым разам і матывацыя не трэба - у блатных гэта проста, не падабалася што ці «дуры» перабраў, і - гатова

і Даніла Прусак асцярожна папрасіў

мне з ім пагаварыць трэба, ён жа ўсё яшчэ ў вас, у СІЗО?

а следчы Кузін запярэчыў

гэтага нельга, дый няма яго тут, па сто першым артыкуле ў СІЗО доўга не трымаюць

і незадаволена засоўгаў па стале локцямі, а мужчына спытаў

дарэчы, пра «дур»: вы ведаеце, што ў тым фралоўскм доме той «дур'ю» гандлююць адкрыта, а вашы службы нават не варушацца?

а следчы Кузін адказаў

тое-сёе мы ведаем, але калі вы, прыкладам, дасце дзесяцігадоваму сыну тую «дур» і пашлеце яго прадаваць на вуліцу, то мы ў гэтым варыянце бяссільныя: няма законаў, каб дзяцей ці іх бацькоў - за краты

і тут жа перайшоў у наступ

вы ўмешваецеся ў ход следства, блытаеце нам работу, думаеце, што ваша справа - самая галоўная

а Даніла Прусак ямчэй уладкаваўся ў крэсле і сказаў

сястру вы мне не вернеце, але і сапраўднага злачынцу на свабодзе пакідаць не павінны

а следчы абарваў з крывой усмешкай

а хто вы такі - даваць загады

на што Даніла Прусак азірнуўся на даўнёнка, які сядзеў на зэдліку ў той самай позе, у якой яго ўладкавалі, і спытаўся

хто мы такія - скажы, малы

а той падумаў і адказаў гугнява

мы псіхі грэбаныя

а следчы Кузін зноў пакрывіўся ва ўсмешцы

не адна ваша справа на мне

патлумачыў ён незадаволена і гаварыў, гаварыў, гледзячы ў закратаванае акно, нешта нязначнае, але ў яго словах, быццам нязначных, хвосцікам тырчаў намёк на тое, што ўмешвацца ў лес Кліма Фралова не варта, і Даніла Прусак думаў пра тэта ўвесь час, пакуль ішоў дадому, так нічога істотнага не дабіўшыся і на дазнаўшыся ад следчага Кузіна, хаця планаваў гэта, і даўнёнак плёўся побач, цяжка ўздыхаў і ўспамінаў

мамамамамама

чарговы дзень ужо хіліўся на сход, было па-ранейшаму душна, і, хаця на даляглядзе быццам пачыналі скопліваецца хмары і нават адтуль ледзь чутна грукацела громам, - дажджу і доўгачаканай прахалоды не прыходзіла, хлопчык трывожыўся і нерваваўся, а Даніла міжволі заражаўся гэтым ад яго, а калі яны наблізіліся да жытла, то ён убачыў, што плот зноў павалены, і звыклую мітусню на фралоўскім падворку, і толькі сціснуў зубы, і вечарам,

калі хлопчык заснуў, пайшоў да суседзяў, што жылі вышэй па вуліцы, і прапанаваў кожнаму толькі падысці ў названы ім час да фралоўскай брамы і моўчкі падтрымаць яго, а гаварыць з чужынцамі будзе ён сам - проста патрабуе ад іх, каб пакінулі гэтае месца, і яны сыйдуць, калі ўбачаць сілу, як тыя пацукі, і нерваваўся, паўтараў

хіба не так, сусед, хіба ты хочаш, каб згвалцілі тваю дачку ці зрабілі наркаманам сына?

але ў лепшым выпадку той-сёй абяцаў падумаць, а згоды не даў ніхто, і так па ўсёй вуліцы, хаця жанчыны скардзіліся і абураліся, бо, - гаварылі яны, - ужо і дзецям малым не стала праходу, а калі яны вяртаюцца дадому з крамы, куды іх пасылаюць па хлеб, то дзеці чужынцаў накідваюцца гуртам і адбіраюць грошы ці закідваюць небаракаў каменнем, нападаюць на малалетніх дзяўчынак і задзіраюць ім спадніцы, і гэта можа скончыцца гвалтам, але зноў толькі абяцалі падумаць, і Даніла Прусак доўга не затрымліваўся ў тых дамах, хаця даў сабе слова абысці ўсіх у радыусе кіламетра і прасіць дапамогі, але толькі на другі дзень к вечару ў яго з'явіўся саюзнік, але і той быў нямоглы дзед, і мужчына, вядома, не стаў настойваць на сваім плане, хаця стары з дзіўнаватым прозвішчам Кніга, які жыў у доме адзін, цалкам падтрымаў яго, яны разгаварыліся, старога звалі Антон Пракопавіч, ён быў жоўты і нездаровы з твару, не меў ніводнай валасіны на шышкаватым чэрапе, але ў вачах яго раз-пораз бліскала іскра паразумення, калі ён патлумачыў мужчыну, што сеў адразу пасля вайны і цягнуў поўны «чырвонец», бо ў вайну пайшоў маладым яшчэ хлопцам у атрад самаахові, за што з прыходам бальшавікоў «атрымаў па рагах», але гаварыў Антон Кніга непахісна...

я гэтую савецкую ўладу тэлеграфным слупам праз памыйную яму

і паўтараў і шкадаваў толькі, што цяжка аднаму, бо нічога не зарабіў за жыццё, хаця працы не цураўся, і гаварыў але часу не вернеш, ужо і градку на сваім участку цяжка ўскапаць, асабліва па вясне і запрашаў заходзіць, а даўнёнак гаварыў

дзедадзедадзеда

і Даніла Прусак на другі дзень пакінуў з ім хлопчыка і завяршыў свой абход, а калі прыйшоў забіраць, то ўбачыў там згоду і што малы не сумуе, і давёў старому, чаму хлопчык такі, а потым расказаў пра гутаркі з людзьмі, і на саркастычнае запытанне старога, ці задавальняюць яго вынікі, толькі развёў рукамі, а Антон Кніга лаяўся апошнімі словам! і гаварыў

...я гэтых пенцюхоў тэлеграфным слупам праз памыйную яму

ставіў на стол талеркі, ліў туды кефір, куды потым крышыў зялёнае пер'е цыбулі і казаў

чаму гэтыя бежанцы прыйшлі менавіта да нас, а не да літоўцаў, прыкладам, чэчэнцаў ці да эстонцаў? а таму, што іх адразу б вытурылі

пляваўся і пытаў

хіба наглядчыкамі ды папугаямі на вышках ва ўсіх тых лагерах, дзе я пабываў, чужынцы былі? не, свае ж, маць іх грэбаную, такі народ

ставіў у цэнтр стала вараную бульбу, адкуль сплывала ў столь пара, і гаварыў

і цяпер на зонах самі сваіх жа апускаюць, любімы занятак, самаеды, маць іх так і гэтак

зноў пытаў

вось вы, можа, у нейкай ступені кніжнік, навуковец, можаце мне растлумачыць, чаму на нас хутка пляваць будуць і мець рацыю?

на што Даніла Прусак толькі крывіўся і адказваў сумна

быў такі Гумілёў, што распрацаваў тэорыю пасіянарнасці, адпаведна якой для кожнага этнасу адпушчана прыблізна тысяча дзвесце гадоў: ён, этнас, з'яўляецца, пашыраецца і мацнее, потым плаўна спадае і кансервуецца, і мы зараз не адзіныя ў сваім заняпадзе - розніца хіба што ў формах, ну, вазьміце, прыкладам, Ангельшчыну, Францыю, Нямеччыну, Нідэрланды: там паўсюдна і імкліва расце колькасць чужынцаў - тых, хто знаходзіцца ў больш актыўнай стадыі этнагенезу; адны народы паміраюць, а на змену ім прыходзяць новыя

але стары перабіў зласліва

нешта я не чуў, каб па сваей асабістай ахвоце задніцы падстаўлялі

і мужчына пагадзіўся

так, супраціў павінен быць, і гэта нармальна, але ў нас яшчэ і абцяжарваючы фактар - радыяцыя, а гэта значыць, што доля разумова адсталых рэзка павялічваецца, да таго ж мы не маем сістэмы генетычнага маніторынгу

а стары спытаў

вы мне можаце прасцей патлумачыць, чым гэта ўсё нам пагражае?

і мужчына падумаў і сказаў

мяркую, мы ў стадыі этнацыду, - калі большасць імкліва дэградуе, няздатная пераадолець генетычны цяжар, дый пажылі каля тысячы гадоў, якраз у тэорыю таго ж Гумілёва ўпісваемся, хаця ёсць яшчэ і актыўная меншасць

і стары пацікавіўся змрочна

дык што - віць усім вяроўкі?

а мужчына ўсміхнуўся і сказаў

патрэбны людзі, якія яшчэ, можа, і знойдуцца, якія разумеюць сітуацыю, а натоўп агітаваць дарэмна, чым гучней ім крычаць праўду, тым больш яны тых крыкуноў ненавідзяць, бо знясіленыя не жадаюць дзеяння, хіба не так?

і стары не адставаў

і што гэта за новыя людзі з'явяцца?

і мужчына сказаў

выспявае ж нейкая рунь, бізнесоўцы ўсялякія, энергія ад іх новая

а стары не пагадзіўся

тая рунь - проста блатныя ды прыблатнёныя - яны адзін аднаго жаруць, жор навокал стаіць, а вы пра энергію

і сачыў, каб даўнёнак еў і шкадаваў

гэ-эх, нябога

меркаваў

блатныя - яны абачлівыя і вялікія хітраваны, так што наўрад той Клім Фралоў на «макруху» проста так рашыўся: з якой нагоды? за «шмаль», кажаш? але і «шмаль» і «дур» жыцця не вартыя, хутчэй за ўсё падставілі зуха - ім, прыхадням, такі варыянт з абодвух бакоў ласы

Даніла Прусак па дарозе дадому ўспамінаў словы старога і думаў пра следчага Кузіна - чаму той маніць яму і не хоча, каб ён пабачыў Кліма Фралова, а даўнёнак трымаў яго за руку і гаварыў

дзедадзедадзеда

Даніла Прусак абяцаў

харошы дзед, заўтра зноў да яго пойдзем

адзначыў міжволі, што чужынцаў за апошні час стала больш не толькі на былой фралоўскай сядзібе, а і па ўсім горадзе: па двое, па трое яны шпацыравалі на вуліцах, многія з іх ашываліся ў цэнтры горада, на плошчы ля галоўнага помніка, ля шматлікіх ларкоў, а калі наблізіўся да дома, то ўбачыў, што перад фралоўскай брамай перадусім зрабілі наспех лаўку, а на ей сядзелі ўжо некалькі дзяўчат, сярод якіх ён пазнаў і Манюкаву Рэгіну - усе яны, як ён адзначыў, былі апранутыя ў лепшыя свае сукенкі, не інакш, палілі цыгарэты і хікалі, а перад імі выломваліся двое з тых бежанцаў, як яны сябе называлі, ва ўзросце яго сына Ігната, толькі больш узмужнелыя ды закаснелыя і раз-пораз нешта рэзка выкрыквалі то на сваей, то на ламанай рускай

будулагу! гуламарадубугула! бляматаюшуву!

пасля таго як паклаў спаць малога, зноў ладзіў плот і хадзіў у хлявок то па інструменты, то па цвікі, то па новыя дошкі, бо ў плоце некалькіх ужо не хапала, і яму стала зразумела, з чаго зрабілі лаўку перад брамай, і прыбіў дошкі цвікамі і раптам здзівіўся таму, што ў тым - хляўку апошнім часам нічога быццам больш не прападала, хаця замка на дзвярах ён не вешаў: стаялі на сваіх месцах старая канапа і камод, крэслы з падранай абіўкай на сядзеннях, у куце, як і раней, пры жывой сястры, ляжалі нажоўка, гэблік, граблі, матыка, пустое вядро і яшчэ розны хлам, і мужчына думаў пра гэта нейкі час, але так і не знайшоў тлумачэння, а потым цераз плот папрасіў адну з жанчын, што завіхаліся на былым фралоўскім двары, паклікаць з дому іх самага галоўнага мужчыну, а тая заўважыла мімаходзь і нядбайна

у нас всэ главные

пачала гучна крычаць па-свойму дзецям

губудумузуру!

але потым усё-ткі знікла ў доме, адкуль счакаўшы час, да яго выйшаў высокі і зарослы чорнай шчэццю апуцак з тоўстай шыяй і дзіўна завостранай зверху галавой: патыліца ў яго была зрэзана, а лоб збягаў назад, і ўтаропіўся вострымі вачыма, а Даніла Прусак сказаў яму

плот больш не чапайце, я не пацярплю

і не азіраючыся пайшоў у дом, а на другі дзень зноў накіраваўся да следчага Кузіна, доўга чакаў яго ў райаддзеле, а даўнёнак енчыў, прасіўся на вуліцу і пачынаў плакаць, калі ўрэшце следчы з'явіўся і, нават не запрасіўшы ў кабінет, абыякава спытаў

ну, з чым на гэты раз?

і мужчына патлумачыў

я б усё-ткі хацеў пагаварыць са сваім суседам, Клімам Фраловым, самі ведаеце, цікаўнасць маю вялікую

а следчы Кузін сказаў

высока ўзнімацца спатрэбіцца, аж на самае неба, ён, пэўна, там ужо - якраз учора засяліўся, такая для вас навіна

але Даніла Прусак не паверыў

жарты ў вас, ментоў

а следчы гаварыў

часу не маю з вамі чырыкаць, але скажу толькі - жартаваць не абучаны, у кавээнах не ўдзельнічаў

і дадаў

дык, каб вам зусім сюды больш марш-кідкі не рабіць, скажу па сакрэту, што ў тым доме Фраловых мы вобыск зрабілі - быў адразу дазвол пасля смерці вашай сястры - дык вось вам навіна: аніводнага грама наркаты там не знайшлі, пуста

пасля чаго Даніла Прусак не стрымаўся - заўважыў

ну, у няўдалай Дар'і заўсёды авар'і

следчы Кузін быццам не пакрыўдзіўся і раптам спытаў

вы там, у сталіцы, дзе працуеце?

мужчына адказаў, прапускаючы ў вузкім калідоры ўздоўж сябе то аднаго, то другога міліцыянера, а даўнёнак шчыльней ціснуўся да яго

пасада невялікая, у канструктарскім бюро

следчы заўважыў павучальна і прывязчыва

дык у вас там, можа, творчы ўзлёт і суцэльны поспех? рынкі асвойваеце?

І ўсміхнуўся з'едліва, закрываючы за сабой дзверы, а Прусак да радасці хлопчыка завярнуў да выхаду, і неўзабаве вуліца засмактала іх: было яшчэ не вельмі горача, хуткія аблокі адно за адным набягалі з усходу, раз-пораз накідваючы на наваколле ценевы вэлюм, а потым у гарадскім парку яны елі марожанае і назіралі, як звыкла спрачаліся паміж сабой купкі сп'янелых рабацяг ды зладзеяватых абадранцаў з апухлымі тварамі, але тут даўнёнка пачало хіліць у сон, і мужчына павёў яго дадому, і з перагаворнага пункта на паштамце званіў сыну, але там так і не знялі слухаўкі, і потым з хлопчыкам ішоў па вуліцы, на якой ужо, здавалася, мільгалі толькі постаці чужынцаў, бо ля фралоўскай сядзібы стаяля некалькі іншамарак, ля якіх віравалі мужчыны і з рэзкімі крыкамі насіліся ўзад-уперад дзеці і падлеткі, а з дома часам таксама з крыкамі выбягалі і забягалі зноў унутр жанчыны

бугуламаташагудулу! бляматаюшуву!

чуў ён, а даўнёнак узяў яго за руку і ціснуўся бліжэй, і яны ішлі, і мужчына лавіў на сабе хуткія, ацэньваючыя позіркі, за якімі адразу ішлі ўслед разняволена-выклікаючыя спокіўкі, што разам дэманстравала прыхаваную агрэсіўнасць гэтых людзей, і мужчына думаў пра ўсё, пакуль карміў і ўкладваў спаць хлопчыка, і потым, калі крыкі на вуліцы і фралоўскім падворку, здаецца, дасягнулі верхняга напалу, у доме ўключылі магнітафон, быццам скідвалі напругу

туруламтамтамбурулам!

булурамдамрамдулубам!

гурузамрамшамтубудам!

чуў ён, а пад вечар да фралоўскай сядзібы сталі раз-пораз пад'язджаць іншамаркі, а зрэдку і таксі, з якіх выскоквалі ці, наадварот, з цяжкасцю

вылазілі маладыя людзі ўзросту яго сына Ігната, а то і меншага, і калі-нікалі з імі былі і дзяўчаты, і мужчына праз акно веранды бачыў, як яны заходзілі ці забягалі, бразгаючы брамкай, у дом і хутка выходзілі ці выскоквалі адтуль і зноў сядалі ў таксі, а машыны напружваліся рухавікамі, набіралі хуткасць

pppppppppppppppppp

і ўжо амаль ноччу, калі цёмнае неба над галавой заіскрылася там-сям зоркамі, ён выйшаў з дома ў сад - музыку за плотам ужо выключылі, але шум і ўскрыкі з боку былога фралоўскага надворка ўсё яшчэ даносіліся да яго слыху, і мужчына доўга сядзеў на ганку, вылоўліваючы паўзы цішыні, якія станавіліся ўсё больш аб'ёмнымі і працяглымі, пакуль урэшце не запоўнілі ўсю прастору, і вушы лавілі толькі камарыны звон ды аднастайнае сакатанне цвыркуноў, калі раптам яму здалося, што ў маленькім акне хляўка на мяжы фралоўскай сядзібы мільганула святло, і Даніла Прусак насцярожыўся, а потым некалькі хвілін запар назіраў за тым месцам, аж да напругі ў вачах, але цемра з таго боку была такая ж шчыльная, як і ў самым далёкім кутку саду, і ён вырашыў, што яму проста прымроілася, але нешта неасэнсаванае, нейкая трывога падсвядома перашкаджала яму ісці ў дом, і мужчына, памацаўшы ў кішэні, ці ёсць запалкі, паволі пакрочыў у напрамку да пабудовы, стараючыся ступаць бязгучна, не шумець, быццам ішоў не па сваім участку, а па незнаёмай і варожай яму зямлі, думкі пра гэта, узнікнуўшы, не пакідалі яго, бо памяць калі-нікалі падказвала і пракручвала адзін і той жа фрагмент: цела сястры на падлозе з прыціснутымі да грудзей рукамі і выразам жаху на твары, але мужчына адагнаў гэтыя думкі, ціха падышоў да дзвярэй і пацягнуў іх на сябе, і дзверы, рыпнуўшы, адчыніліся, і ён, пашкадаваўшы, што ў доме няма ліхтарыка, выняў запалкі, чыркнуў адну аб карабок і ступіў цераз парог, пасля чаго стаў, сцішыўшы дыханне і ўзіраючыся ў трапяткія цені ад святла на сценах, але святло мігнула і пагасла - запалка дагарэла, і ён выцягнуў з карабка другую, але яна не запалілася, толькі выбухнула іскрай і зашыпела, і мужчына не стаў запальваць трэцюю, а знерухомеў у цемры, прыслухоўваючыся да самых малых і нязначных гукаў, але іх, лічы, не было, і ён зрабіў крок назад, навобмацак зноў пацягнуў рыпнуўшыя дзверы і пераступіў парог, а потым павярнуўся, каб выйсці тварам наперад і

адначасова зачыняючы за сабой дзверы, як раптам цемра перад ім амаль бязгучна скалыхнулася і абрынулася на яго, і мужчына ступіў яшчэ па інерцыі крок-другі, а потым ногі яго падламаліся, і ён цяжка рухнуў на зямлю, губляючы прытомнасць; і стала ўжо світаць, прайшло, можа, гадзіны дзве, калі ён ачуняў, урэшце ён не згадваў пра час, бо галаву працінаў боль, а рука, калі ён намацаў месца ўдару на галаве, стала ліпкай ад крыві, і мужчына адчуў ледзь улоўны, характэрны пах железа; са стогнам узняўся на адно калена, а потым на ногі і азірнуўся навокал, але ўсё ў садзе і ля хляўка было па-ранейшаму: хіба што цішыня стала больш выяўная - не было чуваць ні птушак, ні цвыркуноў, раса ўвільгоціла яго ногі і вопратку, і ён з цяжкасцю рушыў у бок веранды, і кожны крок, як малатком, удараў яму ў скроні, а калі зайшоў у дом, то адразу зазірнуў у бакоўку - хлопчык спаў, скруціўшыся на сваім цеснаватым ужо ложку, і мужчына прыслухаўся да дыхання дзіцяці, пастаяў так з хвіліну, а потым агледзеў сябе ў люстэрку - на галаве, на месцы ўдару, была бачная аб'ёмная гематома, з якой яшчэ сачылася кроў, і Даніла Прусак змыў яе над рукамыйнікам і змазаў ёдам рану, а потым знайшоў ручнік, намачыў яго ў вадзе і прыклаў да галавы; усё гэта ён рабіў механічна, як не на сабе, пасля чаго адшукаў бутэльку гарэлкі, адкаркаваў і зрабіў некалькі глыткоў прама з рыльца, і боль паступова пачаў заціхаць, стаў прыглушаны, і ён, зачыніўшы дзверы на верандзе, як быў, у вопратцы, скінуўшы толькі чаравікі, лёг на канапу і праспаў так з гадзіну-паўтары цяжкім, перарывістым сном, а раніцай, накарміўшы даўнёнка, пайшоў з ім да Антона Кнігі, і стары якраз хварэў, але падняўся з ложка і ўважліва слухаў мужчыну і гаварыў звыклае

...я гэты горад і хто яго насяляе тэлеграфным слупам праз памыйную яму

і раіў

з'язджайце, бо тут трэба толькі страляць, а вы на гэта не пойдзеце, дый не дадуць - абложаць, як звера, свае ж

і смуткаваў

мне б маладыя гады - я б тут і хвіліны не затрымаўся, далібог, дрыгва

і даў хлмопчыку цукерку, а той, асмялеўшы, хадзіў па пакойчыку і казаў

дзедадзедадзеда

а стары папярэджваў

сцеражыцеся і будзьце абачлівы, бо цяпер яны ўжо ўвайшлі ў смак і будуць паляваць на вас, як на жывёлу, пакуль свайго не даб'юцца

і мужчына перапытаў, нібы зацікаўлена

чаго гэта - свайго?

а стары адказаў, як цвікі забіў

калі пацукі заводзяцца ў доме, то гэта дрэнная прыкмета - значыць, туды неўзабаве бяда прыйдзе, а людзей, каб падпрэгчыся ды вам дапамагчы, няма, вы ж пахадзілі па хатах, пабачылі - юдава поле

на што Даніла Прусак сказаў вяла

за вас старасць гаворыць, адзінота

пе стары толькі ўсміхнуўся

хіба не ў гэтым краі больш за ўсіх любяць здраду і здраднікаў? а стукачоў колькі тут на квадратны метр? ды я воляй клянуся, нідзе ў свеце іх столькі няма, як тут, па гэтых кватэрках затруханых, з прусакамі, у гэтых хатах, за гэтымі гнілымі парканамі

дадаў злосна і змрочна

у мяне зямлі кавалачак, дрэўцы пасаджаны: яблынькі, вішні, а каму ўсё дастанецца? тым прыхадням ці гаўнаедам тутэйшым? ёсць нагода, каб думаць, праўда?

мужчына сказаў

я вось таксама думаю, можа, варта альтэрнатыву пашукаць, калі міліцыянты не даюць рады?

стары злосна бліснуў жалезам зубоў

да блатных звярнуцца карціць, ці як?

Даніла Прусак пацвердзіў, крыху і не без іроніі

тут зараз адзін аўтарытэт быццам кіруе, па мянушцы Эмір, у рэстаране ў яго ніколі за вячэру грошай не патрабуюць

але стары ахалодзіў

памятайце - блатныя не людзі

і пачаў з цяжкасцю хадзіць па пакойчыку ўзад-уперад

чуў я пра таго Эміра, горад невялікі, днём у більярднай быццам, а вечарам - у рэстаране; мяркую - гэта так званы «смотрящий», але што цікава - і тут сабе на шыю нашы дурыкі чужынца пасадзілі, нават адпаведнага блатнога свайго не знайшлося

звыкла бурчэў

... я гэтых аўтарытэтаў тэлеграфным слупам праз памыйную яму

папрасіў на развітанне, усміхаючыся ўсімі сваімі штучнымі зэкаўскімі зубамі

заходзьце, а то пагаварыць няма з кім, далібог, здзічэў

пасля чаго мужчына ішоў па вуліцы, дзе раз-пораз яго ахутвалі аблокі пылу - ад грузавікоў, што праязджалі, грукочучы і бразгаючы жалеззем у напаўпустых кузавах

гахтрахбахцвынь

і адначасова

рррррррррррррр

і зноў

рррррррррррррр

а даўнёнак цягнуўся следам і канькаў

піцьпіцьпіць

і мужчына зайшоў у краму і купіў пластыкавую бутэльку газіраванай вады, і хлопчык адразу ажывіўся і, заціснуўшы яе ў руках, пайшоў шпарчэй, але Даніла Прусак не павёў яго дадому, а скіраваў у гарадскі парк, і па дарозе туды, на вуліцах, ля крамаў - паўсюдна ён бачыў па два-тры такіх жа самых, як з панадворку фралоўскага дома, «бежанцаў» - жанчын і мужчын: яны вылучаліся сярод мясцовых жыхароў і знешнасцю і паводзінамі, але, як адзначыў Даніла Прусак, мала хто звяртаў на іх увагу, быццам не адчуваў нахабнай пагардлівасці чужынцаў, а калі і адчуваў, то спяшаўся хутчэй прайсці далей і не чуць іх гучна-крыклівых галасоў

будулагашаматага!

нахалабараманаза!

ралатабазаладулаба!

і ў парку, на лаўках, ля часовых драўляных павільёнаў, якія нагадвалі сабачыя будкі, іх было яшчэ больш, але ў асноўным маладых, узросту яго сына Ігната, сярод іх былі і дзве-тры іх дзяўчыны, адна з якіх праз кароткія паўзы вісклівa выкрыквала расейскі мат

бляхубаматага!

але мясцовых дзяўчат усё гэта быццам толькі прыцягвала, бо яны віравалі сярод чужынцаў, рэзка і ненатуральна выгінаючы постаці і хіхікаючы

хігіхігіхагахехі

а тыя хапалі іх за голыя рукі і спіны сальнымі ад тлушчу пальцамі, бо тут жа куплялі і елі смажаныя шашлыкі і мяса і выкрыквалі

будугалашаратама!

І гергеталі па-свойму, і Даніла Прусак адчуў, як устрывожыўся хлопчык, і ўзяў яго руку ў сваю і пачаў шукаць тое, што яму было патрэбна, і сапраўды, сярод дрэваў, у зацені, па памяці знайшоў більярдную - прасторную драўляную пабудову, пафарбаваную ў сіні колер, там-сям фарба аблупілася, але шкло на вокнах было цэлае і вымытае, дзверы расчынены, і з памяшкання даностліся галасы і мяккі грукат шароў

тахтахтрахтах

і нехта казаў

стоп, двойку ў лузу, так, гатова

і, адкаркаваўшы даўнёнку бутэльку, Даніла Прусак пасадзіў таго на прыступкі, а сам зайшоў у дзверы і акінуў позіркам залу, дзе за сталом ляніва ганялі шары двое каратка стрыжаных маладых людзей у

спартыўных шараварах, тэнісках і пляжных тапачках на нагах, побач, на століку, стаялі дзве пачатыя бутэлькі шампанскага і ляжалі некалькі бананаў, а збоку, у канцы залы, ля бачка з вадой, сядзела сталага веку жанчына-білецёрка і чытала кнігу, і на яго таксама зіркнулі - хутка і ацэньваюча: адзін з гульцоў быў гадоў пад трыццаць, смуглява-чорны з драпежна выцягнутымі наперад, як у пацука, сківіцамі і цяжкім позіркам цёмных вачэй, а другі гадоў на пяць-шэсць маладзейшы, з кірпатым азіяцкім носам і накачанымі біііэпсамі, ніжэй ад якіх сінела цалкам традыцыйая старамодная татуіроўка з кінжаламі і змеямі - усё гэта Даніла адзначыў, пакуль стаяў, і хацеў загаварыць, але кірпаносы апусціў кій і апярэдзіў

што, мужычок, згуляем на інтарэс?

але Даніла Прусак адмоўна пахітаў галавой, і той працягваў скрозь зубы, бо паспеў уставіць у рот запаленую цыгарэту

дык не хадзі тут, бачыш - цёплай печкі няма, буфета - таксама, а ў нас свой базар

але мужчына сказаў, падлажваючыся пад іх слэнг

я б хацеў з Эмірам пагаварыць, ёсць інтарэс, можа, зацікавіцеся

і смуглява-чорны сказаў, заганяючы шар у лузу

Эмір - гэта мы

у множным ліку

так

і дадаў

толькі карацей, мужычок, а то я, бач, пенсію зарабляю

і скрывіў усмешліва шырокі вузкагубы рот

хэхэхэ

а мужчына сказаў

ды я на пару слоў

і калі яны выйшлі на прыступкі, адразу абмаляваў таму, нездаволенаму, сітуацыю з «бежанцамі» і спытаў, ці здолеюць яны, прыкладам, крыху дапамагчы яму, каб тыя чужынцы з'ехалі ў іншае месца, і, павагаўшыся, дадаў

ну, і што з мяне за такую паслугу належыць - назавіце кошт

а яго субяседнік, гледзячы ўбок і пакручваючы кій, спытаў

дзе прыжыліся тыя «бежанцы»? у якім месцы?

і, пачуўшы адказ, раптам страціў цікавасць, быццам унутрана ўсё разлічыў і вырашыў для сябё, хаця мужчына яшчэ па інерцыі паспеў сказаць

я вашу работу кампенсую

але тут міжволі позірк яго машынальна затрымаўся на руках більярдыста, бо зблізу ён ясна разгледзеў на лакцявых згібах так званую «дарогу» - сляды ад шматлікага карыстання шпрыцам, і адразу з яго вачэй нібы ўпала заслона: гэты Эмір таксама мог быць кліентам у тым фралоўскім доме - здагадка выклікала пачуццё няёмкасці ад зробленага ім учынку, але більярдыст, сказаўшы толькі нядбайна

справы знянацку не вырашаюцца, зразумей, а пакуль расход, я падумаю, прыходзь дні праз тры

знік у памяшканні, а Даніла Прусак адабраў у даўнёнка напалову пустую бутэльку і павёў таго дамоў, абдумваючы, дзе тут была няўвязка, і згаджаўся сам з сабой: сапраўды, так не робіцца, ну, няхай нават тыя блатныя і не ездзяць па вечарах па «шмаль» да чужынцаў - усё роўна ён на іх як з каня зваліўся, адкуль таму Эміру ведаць, хто ён і што, і чаму яны адразу павінны даць яму веры, ну пастаў ён сябе на іх месца, але тут яго думкі трывожна пераскочылі на тое, што час, які яму далі на адпачынак, заканчваецца, а ён, па сутнасці, нічога не вырашыў, бо ў доме недагледжанае дзіцё, сам дом таксама патрабуе прысутнасці гаспадара, а ў сталіцы застаўся сын, якому, пэўна, няма розніцы - ёсць дома бацька ці не, а ўрэшце, хто яго ведае, што хаваецца часам у яго галаве, хаця цяпер галоўнае не гэта, а смерць сястры Любы і напад на яго самога мінулай ноччу, - за ўсім за тым ён падсвядома адчуваў прыхаваную і нябачную звонку, але мэтаскіраваную, напорыстую і акрэсленую волю, якая перакрыжавалася з яго воляй і ўступіла з ёй у адзінаборства, хаця, па сутнасці, і адзінаборства тут не мела месца, бо з чым ён пакуль змагаўся і чаму супрацьстаяў - хіба туману, цемры: ўрэшце, гэта хісткасць і няйнакш падземная нябачнасць больш за ўсё непакоілі яго, і Даніла Прусак зноў

думаў пра гэта, пакуль ішоў па цэнтральнай вуліцы, аглядаючы правалы каналізацыйных люкаў, абшарпаныя, з аблупленай тынкоўкай сцены дамоў, спілаваныя ствалы дрэваў, якія ў беспарадку валяліся ля абочын, і ўвесь бруд і хлам, што выкідвалі па начах у закуткі, а потым пацягнулася другарадная вуліца, што вяла ў бок яго дома, - з пахіленымі гнілымі парканамі і развешанымі там-сям на іх старадаўнімі лозунгамі і рэкламнымі малюнкамі свіней і кароў, а даўнёнак плёўся побач, боўтаў рэшткамі вады ў бутэльцы і хныкаў

мамамамамама

а калі апынуліся ў сваім завулку, падабраў з зямлі выкарыстаны аднаразовы шпрыц, што, пэўна, выкінулі з акна аўтамабіля, і мужчына ледзь не ўпершыню накрычаў на яго і забараніў падбіраць з зямлі ўсе вострыя і колючыя рэчы, і казаў

ніколі не чапай гэтага, малы, зразумеў?

і хлопчык ківаў круглай галавой са светлым пухам валасоў, што накшталт німба абрамлялі верхнюю частку яго твару

зразумеў, Даня

гаварыў ён, і раптам успамінаў тужліва

ПіляПіляПіляПіля

і туліўся бліжэй да мужчыны, бо яны ўжо падыходзілі да свайго дома, дзе была прастора дзяцей іլжэбежанцаў, - тыя звычайна паўсюдна шнырылі тут, закідваючы дробным каменнем усіх іншых малалетак, якія рызыкавалі

праходзіць паўз іх, а вуліцу і некалькі суседніх яны лічылі ўжо цалкам сваей тэрыторыяй, але на гэты раз ля фралоўскага дома было нязвыкла ціха і нават іншамарак не было бачна, стаяў толькі шэры «уазік» з брызентавым верхам, а калі Даніла Прусак наблізіўся, то пазнаў па серыі МБК нумар міліцэйскай машыны, а непадалёку ад яе, бліжэй да яго, скупіліся некалькі жанчын, сярод якіх былі і мясцовыя і тыя, што жылі ў фралоўскім доме, - апошнія выдзяляліся рэзкімі акцэнтаванымі галасамі, і, праходзячы паўз усіх, Даніла пачуў

Манюкаву Рэгіну згвалцілі ў вашым, Даніла, хлеўчыку

а гаварыла гэта адна з мясцовых жанчын, што жыла крыху вышэй, яе дом месціўся якраз за Манюкавай сядзібай, Даніла Прусак не мог успомніць яе прозвішча, а яна працягвала

так, згвалцілі, а хто, - назваць не можа, пэўна, напаілі чымсьці, не памятае нічога, от бацькам гора

і Даніла з хлопчыкам спыніліся і выслухалі навіну, а жанчына гаварыла ўжо ім у спіну

збілі так, што, кажуць, галавой кранулася

чуў наўздагон Даніла Прусак, а калі зайшоў у свой двор, убачыў, што на фралоўскім пляцы стаяць міліцыянты, і двое з іх адразу пайшлі да яго цераз мяжу - плот быў зноў паваленыя, а калі наблізіліся, моўчкі накінуліся на яго і зашчоўкнулі на руках наручнікі.

V. Уцёкі

З хвіліну мужчына па прозвішчу Даніла Прусак супраціўляўся, і ўтрох міліцыянты не маглі даць рады, каб упіхнуць яго ў машыну, але адзін з іх ухапіў з пярэдняга сядзення дубінку і з размаху абрынуў яе яму на патыліцу, пасля чаго яго ўцягнулі ўнутр, і машына, рыкнуўшы маторам, ірванула з месца, і тут Даніла Прусак выслізнуў з кароткага бяспамяцтва, зірнуў у задняе шкло і якраз убачыў хлопчыка, які бег следам, і як паступова, па меры таго як машына аддалялася, меншылася яго постаць, і зноў пачаў вырывацца, але адна рука яго ўжо была прыкавана наручнікамі да спінкі сядзення, і ён зразумеў, што ўсё марна і што невядома адкуль і ў якіх памерах, але прыйшла бяда, і сказаў, беручы сябе ў рукі і змушана расслабляючыся

куды вы мяне, па якому праву і ці надоўга?

патлумачыўшы нервова

там жа дзіцё засталося, вы ж бачылі на дарозе

але адказам яму была доўгая паўза, якая некалькі разоў парушылася шыпеннем рацыі ля пояса ў сяржанта, што сядзеў спераду, і некалькімі фразамі, якімі той абмяняўся па радыё, і толькі потым нядбайна кінуў

даведаецеся на месцы, вам патлумачаць

пасля чаго засталося трываць боль і чакаць, пакуль урэшце машына заехала ў двор мясцовага аддзела міліцыі, і яго адчапілі ад сядзення і пацягнулі ў следчы ізалятар - цагляную прыбудову ў самым кутку двара, там якраз ішоў рамонт, і ён адразу адчуў той характэрны пах зняволення, які, пэўна, захоўваецца ва ўсіх падобных месцах, - пах нямытых чалавечых цел, нечыстот і яшчэ чагосьці, што не перадаць словамі: магчыма, пах паразы, змешанай са страхам, і мужчына рвануўся назад і закрычаў

адвядзіце да начальніка!

але яго ўжо цягнулі па доўгім вузкім калідоры і ўрэшце затаўклі ў адну з камер, дзверы бразнулі і зачыніліся, і адразу ён удыхнуў задушлівае і смуроднае паветра - быццам да твару яму прыклалі брудную анучу, а ля сцен сядзелі і напаўляжалі некалькі постацяў: пэўна, гэта былі звычайныя апушчэнцы ці бамжы, ён не здолеў вызначыць адразу; адзін з іх, маладзейшы, паліў, яшчэ адзін вычэсваў выпадаючыя сальныя валасы на паўголым чэрапе і разглядваў іх пасмы на расчосцы, яшчэ адзін спаў, але Даніла Прусак не стаў вывучаць сядзельцаў камеры, а павярнуўся да іх спінай і загрукаў у дзверы

выпусціце мяне!

крычаў ён і грукаў мацней

я патрабую!

і яшчэ пра тое, што яму не прад'явілі абвінавачання і што дома застаўся хлопчык-інвалід, адале ўрэшце дзверы адчыніліся і двое мажных міліцыянтаў вышмаргнулі яго ў калідор і моўчкі пачалі збіваць, пакуль ён не асунуўся на падлогу, а потым зноў зацягнулі яго ў камеру і кінулі, так нічога і не сказаўшы, і толькі гадзіны праз дзве яго вывелі вонкі, правялі праз двор, і ён раптам апынуўся ў знаёмым кабінеце, дзе за сталом сядзеў побач з шэрым абшарпаным сейфам за спінай следчы Кузін і нешта пісаў, быццам не заўважаючы яго, і ўсё гэта адбывалася неяк не сапраўды, у зацягнутай штучнай паўзе; той усё пісаў, няспешна крэмзаючы белы ліст паперы, і мужчына таксама маўчаў, стрымліваючыся, пакуль ўрэшце следчы Кузін узняў на ягр цёмныя каламутныя вочы і спытаў

дык вас усё яшчэ цікавіць, чаму засіліўся Клім Фралоў?

на што Даніла Прусак сказаў

такой падлянкі ад вас не чакаў, дык, можа, вы мне пра Фралова пасля раскажаце, а пакуль патрабую выпусціць мяне, там хлопчык адзін застаўся, вы ж ведаеце сітуацыю

ён спяшаўся, бо следчы Кузін выказваў раздражненне і прыкметы нецярплівасці

да таго ж я затрыманы беспадстаўна, мне нават абвінавачанне не прад'явілі, збілі...

але следчы Кузін перабіў з прыхаваным задавальненнем

абвінавачанне прад'явім, а трымаць вас да таго часу маем права месяц - такі цяпер парадак

і тут мужчына не вытрымаў, голас яго сарваўся на крык

дайце хоць патэлефанаваць!

закрычаў ён і рвануўся да тэлефона, але следчы Кузін падхапіў апарат і перакінуў за спіну, паставіўшы на сейф, абпоўз Данілу Прусака позіркам і сказаў, нядобра скрывіўшы рот

пагасцюеце ў нас, з ачосамі грамадства, так бы мовіць, пазнаёміцеся,

а званіць не дазволена

але мужчына перапыніў, скіроўваючы гутарку ў патрэбнае яму рэчышча

чаму мяне арыштавалі, на якой падставе?

і раптам здагадаўся: урэшце, гэта здагадка спакваля ўжо існавала ў яго галаве, нібы плавала там неаформлена і размыта, як амёба

вы што, падазраяце гвалт з майго боку, вы гэта сур'ёзна?

спытаў ён і асунуўся ў крэсла - стаяць было цяжка, а следчы Кузін зноў мазнуў позіркам па яго твары і сказаў убок

у нашай Дар'і не адны авар'і - а як вы думалі?

і дадаў

раю прызнацца і даю слова, званіце куды захочаце, хоць у Гандурас

але Даніла Прусак патрабаваў

паклічце пракурора, адваката ці яшчэ каго, хаця б вашага начальніка - вы парушаеце закон

на што следчы Кузін нядбайна заўважыў

тут свае законы, - вядома, не турма і пакуль не зона, але за месяц з чалавекам усё можа здарыцца, Клім Фралоў таму прыклад, а вы ж нават не урка, вы тут безабаронны

і Даніла Прусак разгубіўся ад непрыхаванай пагрозы яго слоў і сказаў

я ў вас некалькі гадзін, а мне кожная хвіліна вялікую цану мае, бо хлопчык - інвалід, вы ж яго бачылі, ён адзін проста не выжыве

і зноў сарваўся на крык, але следчы Кузін быццам чакаў гэтага, бо спытаў

мо вернемся ў камеру? у калектыў жадаеце? ці, можа, у адзіночку?

і тады мужчына прапанаваў

там па суседству адзін стары жыве, я ведаю адрас, загадайце, каб хлопчыка да яго завезлі, ці дайце да майго сына ў сталіцу патэлефанаваць, ён прыедзе, забярэ, прашу

і хаця ён выціснуў з сябе гэтае «прашу», у ім ужо набірала моц нянавісць да гэтага востранькага, скуластага, з цупкім позіркам чалавека, які сядзеў супраць яго, назапасіўшы, пэўна, нейкі нечаканы і каварны ход, і невядома, пра што думаў, але Даніла стрымаўся і сказаў

гвалтаўнікоў сярод прышэльцаў шукаць трэба, і забойцу там жа, у хляўку, і мяне ледзь не забілі, магчыма, яны там наркату хаваюць, што ім тады той ваш вобыск

і закончыў

сваім дайце ж пазваніць, не таміце

і крыху пасунуўся да дзвярэй, а потым яшчэ, але следчы Кузін апярэдзіў яго намер

там за дзвярыма міліцыянт стаіць, і, увогуле, не раю самадзейнасці; дык будзеце падпісваць?

і Даніла Прусак спытаў

а што вы, дарэчы, мне інкрымінуеце? вы хоць думаеце, што робіце, валодаеце сітуацыяй?

на што следчы Кузін аніяк вонкава на адрэагаваў, але патлумачыў

я пратакол накідаю і разам пакубатурым, як і што

а мужчына падумаў і прапанаваў

згода, але спачатку я тэлефаную?

следчы Кузін павагаўся і ўрэшце зняў апарат з сейфа і паставіў на стол, і Даніла Прусак набраў нумар сваей кватэры і ў думках узмаліўся, каб сын быў дома, а следчы Кузін гаварыў, пагрозліва трымаючы руку на рычажку тэлефона

размаўляйце толькі наконт хлопчыка і больш нічога - ні дзе вы, ні чаму тут

гудкі ішлі адзін за адным

ту-у-у-у-у

ту-у-у-у-у

ту-у-у-у-у

пакуль ўрэшце ў слухаўцы шчоўкнула, і сын Ігнат спытаў

ало, хто гэта?

Даніла Прусак адразу ўсхвалявана пачаў крычаць яму, што трэба неадкладна, зараз жа ехаць у Янаўск і забіраць малога Юльяна, які адзін дома, абавязкова забіраць да наступлення ночы і быць з ім, а следчы Кузін насцярожана сачыў, і ён зноў паўтараў - ехаць прама цяпер да ночы, а сын Ігнат незадаволена гугнеў

ну што за пажар? а навошта цяпер, што я там не бачыў, у мяне тут справы

мужчына, стрымліваючы сябе, ужо больш спакойна казаў

я цябе вельмі прашу, едзь не марудзячы, прама да дому ідзі - ты ж памятаеш дзе, - быў жа некалькі разоў, - жыццё малога ад цябе залежыць, ты разумееш?

сын Ігнат перабіў

якраз нічога не разумею, што ў вас там, ва ўсіх дах паехаў?

Даніла Прусак сказаў таропка, бо следчы Кузін ужо выказваў прыкметы нецярплівасці

гэта ж твой брат, кроў у вас адна, паўтары: «гэта мой брат...»

сын Ігнат зноў пачаў незадаволена гугніць - то была яго звычка, набытая, магчыма, з генамі цесця-палітрука

брат, брат, ды што ты там усё цямніш, што здарылася ўрэшце, растлумачыць не можаш?

і тут далонь следчага з вузлаватымі пальцамі, якія заканчваліся шырокімі, плоскімі пазногцямі, націснула на рычажкі, і ў слухаўцы шчоўкнула і стала ціха, а следчы Кузін сказаў незадаволена, нават раздражнёна

ну, цяпер бярыце крэсла, сядайце бліжэй да стала, і будзем, так бы мовіць, працаваць на вашу і маю карысць

і мужчына пасунуўся з крэслам, выцер мокры ад поту лоб бруднай насоўкай, якую выцягнуў з кішэні, і нечакана спытаў у следчага Кузіна, быццам дапытвалі таго

а як, дарэчы, ваша імя і па бацьку?

а той паморшчыўся, але адказаў

Іван Адамавіч

і хацеў яшчэ нешта дадаць, але Даніла Прусак працягваў - ён нібы скінуў нябачны ўнутраны цяжар, дазваніўшыся да сына

найперш чым разам працаваць, як вы зараз выказаліся, мне б хацелася высветліць некаторыя моманты, у прыватнасці, як вы, вы асабіста адносіцеся да тых прышэльцаў, што запаланілі ледзь не ўвесь горад, вы ж таксама грамадзянін, супляменнік, як і я, прамы ці ўскосны, а кожнае племя павінна абараняць сябе і кожную сваю асобу ад ўварвання чужынцаў, хаця б па прынцыпу тэрыторыі, хіба не так?

гаварыў ён механічна, як самнамбула, інстынктыўна адчуваючы, што намацаў нейкі патаемны канал, нейкую нябачную кропку, але следчы Кузін перапыніў яго, сказаўшы з крывой сваей усмешкай

у нас усе людзі роўныя, гэта па-першае, а па-другое, пытацца тут буду я, мы адхіляемся ад вашай справы

але Даніла Прусак не пагадзіўся

людзі, можа, і роўныя, ды паводзяць сябе яны па-рознаму, але калі на ваш стол я вось зараз ногі пакладу, то што вы на гэта скажаце, - што людзі роўныя?

гаварыў ён таропка, бо следчы Кузін са сваей неакрэсленай усмешкай

ужо рыхтаваўся перабіць яго, і таму мужчына спяшаўся і працягваў

вы ж, пэўна, ведаеце, хаця б ад вашых інфарматараў, што гэтыя з намі роўныя, як вы кажаце, людзі крадуць і забіваюць, гандлююць наркатой, разбэшчваюць малалетніх дзяўчат, выкідваюць з могілак косці нашых продкаў, дзе хаваюць пасля сваіх нябожчыкаў, дураць і падманваюць вяскоўцаў, распаўсюджваюць хамства і распусту, дабіваюцца прывілеяў праз хабар

але следчы Кузін раптам грукнуў далонню па стале і спыніў

чытайце, што я тут прапаную, і падпісвайце, як абяцалі

але мужчына адкінуўся ў крэсле далей і сказаў

дык вы што, хочаце, каб я свой прысуд пад вашымі фантазіямі сам сабе падпісваў?

туг нібы нябачная заслона абрынулася перад ім, бо ён раптам асэнсаваў тое, што ўвесь час стрэмкай хавалася ў падсвядомасці, і ён закрычаў, не стрымаўшыся - напруга апошніх гадзін выплюхнулася з яго насуперак волі жадання

хіба я не здагадваюся, хто вам хабар дае за тое, што я тут?! за тое, што Клім Фралоў засіліўся? за тое, што забойца сястры маёй, Любы, не знойдзены? за тое, што «дурам» ды «шмалем» як гандлявалі, так і далей гандлююць і будуць гандляваць?

і, пэўна, трапіў у нешта такое, пра што павінен быў маўчаць, бо следчы Кузін аж перамяніўся ў твары, ускочыў свайго месца, адчыніўдзверы і

сказаў міліцыянту, што там пільнаваў

зашлюндраўку тую сюды

і праз некалькі секунд з калідора пачуўся жаночы голас, жанчына нешта выкрыквала, а Даніла Прусак чакаў, што будзе далей, калі ўвядуць няйнакш прыхаваную зброю следчага, яго казырную карту - згвалтаваную дачку Манюкі, каго яшчэ, - але яна павінна адразу сказаць ім, што ў яго, Данілы Прусака, і тых, хто яе гвалціў, няма нічога агульнага, тут суцэльнае трызненне, не інакш, і дзверы адчыніліся, і ў пакой упіхнулі гарадскую клікушу Алесю, і следчы Кузін з робленай шчырасцю падсунуў ей свабоднае крэсла, а тая ўбачыла Данілу Прусака і сказала, закрываючы рукамі азызлы твар з сіняком пад вокам

я ж цябе папярэджвала, Данііл, хутчэй з'язджай адсюль, а ты не паслухаўся

але следчы Кузін не даў ей дакончыць

а скажыце зараз, грамадзянка Наравішына

пачаў ён, а Даніла ўспомніў, што прозвішча Алесі-Вольгі Наравішына

што адбылося два дні таму на гарадскім пляжы; як вы сустрэліся там з вашым былым аднакласнікам, грамадзянінам Прусаком, і што там далей здарылася

і Вольга-Алеся ўзняла апухлыя, у чырвоных прожылках ад таннага алкаголю і недасыпання вочы і сказала

навошта ты такое зрабіў, Данііл? хіба я цябе не перасцерагала, што тут усё мёртвае?

не зважаючы на тое, што следчы незадаволена замахаў рукамі і выціснуў, пагрозліва і ўжо зняважальна звяртаючыся на «ты»

гавары тое, пра што пытаюць, прашмандоўка, маць тваю

і жанчына загаварыла, палахліва пазіраючы на следчага Кузіна, як яна прыйшла на гарадскі пляж, як сядзела ля ракі, куды потым прыйшоў яе знаёмы Даніла Прусак з малым хлопчыкам, пляменнікам, а потым прыехала машына з тымі людзьмі, яна іх не ведала, і як яны там выпівалі

і твой знаёмы піў?

спытаў следчы Кузін, кіўнуўшы на Данілу, і твар у яго зрабіўся нібы ў дробнай драпежнай жывёлы, якая рыхтуецца скокнуць на сваю ахвяру, але жанчына не падтрымала яго

не

сказала яна

п'яным я яго ніколі не бачыла, а ведаю даўно, у школе, памятаю, вучыліся

але следчы Кузін абарваў яе

гавары па сутнасці, а не пра школу, раскажы - біў ён на пляжы чалавека ці не, і як?

і Вольга Наравішына таропка пацвердзіла, залашчваючыся перад следчым; пульхныя і нямытыя і таксама ў сіняках і драпінах рукі яе нервова мацалі пашарпаны край стала, а былая прыгажосць - валасы - пасівелымі пасмамі звісалі з вострага цемені, а яна гаварыла

так, біў, палку з сабой узяў, здаецца, я ж прасіла - не хадзі

тут Даніла Прусак заўважыў, звяртаючыся да следчага Кузіна

мне было б дзіўна, каб вы разбіраліся сапраўды па сутнасці, а так...

пачаў ён і ўсміхнуўся іранічна, - ён увогуле паспакайнеў, бо дазваніўся да сына і цяпер імкнуўся не даваць волю эмоцыям, а следчы Кузін адразу скарыстаў яго словы і спытаў

дык вы прызнаяце, урэшце, што мелі сутычку з чалавекам на пляжы?

Даніла Прусак адказаў, знешне спакойна, але ўклаўшы ў свой адказ усю пагарду, якая скапілася ў ім за апошні час

вядома, не

Іасля чаго следчы Кузін сціснуў вузкі рот і некалькі секунд абдумваў вынік, а потым, пэўна, прыняў рашэнне, бо адчыніў дзверы і загадаў

вывесці прэч грамадзянку Наравішыну, а калі ў калідоры заціхлі яе крыкі і енк, сеў за стол і палічыў абавязкам растлумачыць

той удалец, з якім вы на пляжы пазнаёміліся, цяпер у рэанімацыйным аддзяленні гарадской бальніцы, і хаця горшага вы, магчыма, і пазбегнеце, усё роўна наматваецца вам не слаба, так што не буду хаваць - шмат чаго і ад нашых з вамі адносін залежыць, а я абяцаю так усё павярнуць, што вы намнога меншым тэрмінам абмяжуецеся

гаварыў следчы Кузін, гледзячы ўбок, на закратаванае акно, дзе пад слабым ветрам гайдалася пыльная галінка клёна, але Даніла Прусак меркаваў, што ўжо разгадаў гэтага чалавека і не даваў веры ягоным словам, ніводнаму

вы мяне на спалох не бярыце

адказаў ён спакойна

у вас і доказаў няма, не, жанчына гэта ўбогая, а дачка таго Манюкі, калі ачуняе пасля сваіх секспригод - дык хіба яна не назаве гвалтаўнікоў? хіба не там трэба шукаць?

але следчы абарваў яго і загаварыў гугнява

ну, няхай, але хіба ў гвалце справа, - маем жа мы паказанні вашай аднакласніцы Наравішынай, а яны аформлены як належыць - вось вам і гамон, трэба ж нам рэагаваць на тое, што пакалечаны вамі чалавек знаходзіцца ў рэанімацыі

а Даніла Прусак сумна ўсміхнуўся і адказаў спакойна: чым больш ён

угрунтоўваўся ў сваіх здагадках, тым больш спакайнеў і ўнутрана канцэнтраваўся

паказанні непаўнавартай суд можа і не прыняць пад увагу, нават наш суд, - вам як юрысту хіба гэта невядома?

трапіў ён у неабароненае месца, бо следчы Кузін засяроджана падціснуў вусны, і ў вачах яго мільганулі іскры непрыхаванай нянавісці, пасля чаго ўсталявалася паўза, і ў гэтай паўзе Даніла Прусак жахнуўся ў думках - па краі якой бездані ён ідзе і як мала добрага чакае яго наперадзе, а калі, крый божа, той мацак-эксгібіцыяніст, які напаў на яго на пляжы, памрэ, - тады след прывядзе толькі да яго, Данілы Прусака, тут ужо яны поўнасцю раскруцяць Вольгу-Алесю, трэба ж было ей менавіта ў той дзень прывалачыся на пляж, і ў іх цяпер цэлы месяц, каб зламаць яго, а ён у СІЗО навічок, Кузін мае рацыю, хаця Кліма Фралова і сацыяльная прыналежнасць да блатароў не выратавала, - значыць, меркаваў ён, у яго вельмі абмежаваны час на тое, каб выслізнуць адсюль, інакш сапраўды яму гамон, калі ўжо справа пайшла на інтарэс, а інтарэс, пэўна, не малы, бо вакол усяго гэтага вузла круцяцца вялікія грошы, а там, дзе грошы, - там заўсёды здрада і кроў, і дадаў

ці вызваляйце мяне, ну, хаця б пад падпіску аб нявыездзе, ці дайце магчымасць пабачыць пракурора - то ж мае права

але следчы Кузін падумаў, акуратна загарнуў папку на стале і выціснуў

пакуль пабудзеце ў нашым гатэлі, а там пабачым

алчыніў дзверы і сказаў у калідор, звяртаючыся да міліцыянта

вазьмі каго яшчэ, і адвядзіце яго ў адзіночку, там ужо закончылі з

рамонтам?

і вязень пачуў, як міліцыянт адказаў

замкі паставілі

і яго павялі праз двор, а потым па доўгім і вузкім калідоры, дзе сядзелі два міліцыянты за шахматнай дошкай, але гулялі, як са здзіўленнем заўважыў Даніла Прусак, не ў шахматы, а ў паддаўкі, а потым адзін з іх выплюнуў на падлогу недакурак, выцягнуў ключы і адчыніў дзверы апошняй у калідоры камеры, дзе яшчэ валялася тынкоўка, рэшткі цэглы і смецце - не паспелі прыбраць, і ён ступіў туды, і дзверы зачыніліся з трэскам, пасля чаго галасы ў калідоры аддаліліся і мужчына пачаў аглядаць свой новы прытулак: маленькае акенца было закратаванае, у куце месціўся ўнітаз, насупраць - нары, а вось за імі мужчына рантам выявіў звычайнае вядро з ацынкованай бляхі, дзе ляжалі кельня і малаток, і ў ім адразу прачнуўся інжынер-практык - за гады вучобы Даніла Прусак нямала папрацаваў у летнія месяцы на будоўлях, і ён адразу выцягнуў і прыхаваў за ўнітаз у спешцы і па недагляду пакінутыя рэчы, а вядро паставіў на сваім месцы, пасля чаго стаў думаць, чаму следчы перавёў яго ў адзіночку, і прыйшоў да высновы, што той не жадаў, каб хоць якая вестка прасачылася на волю праз каго-небудзь з вязняў ці як-небудзь інакш - агульная ідэя па яго, Данілы Прусака, ухіленню прагледжвалася ўсё так жа яўна і непахісна, і зноў, як і раней, пачуццё бяды холадам прайшло ў яго па спіне і знікла, растварыўшыся ў сценах, і мужчына прымусіў сябе адкінуць трывогу і заняцца тым, што пакуль толькі выспявала ў яго галаве кволай, неаформленай думкай, і думка тая мацнела з кожнай хвілінай, і была яна пра ўцёкі; і ўжо практычны і вынаходлівы розум абудзіўся ў ім у пошуках выйсця, ён пачаў абследаваць сцены - так і ёсць, думаў вязень, раствор, якім вялася кладка, быў у асноўным са жвіру, цэмент, вядома, кралі і тут, магчыма, каб будаваць свае лецішчы ці гаражы, ці проста па звыклай ляноце не дасыпалі яго ці блыталі прапорцыі, мужчына часта спыняўся і прыслухоўваўся да гукаў у калідоры і на двары, а потым зноў працягваў даследаваць камеру і ўрэшце знайшоў над вакенцам, якраз над верхнім перакрыццем, месца, дзе кладка была адносна свежая, і вылічыў, што, каб

пралезці на міліцэйскі падворак, яму трэба выняць прыкладна шаснаццаць цаглін, і асцярожна пачаў калупаць і разгойдваць кельняй першую, - яна паддалася нечакана легка, мужчына выняў яе са сцяны, выграб рэшткі раствору ў вядро і ўставіў цагліну на старое месца: было амаль незаўважна, ва ўсякім разе, калі б у тэты момант увайшоў дзяжурны і пачаў шмон, то і ён нічога б не прыкмеціў, думаў вязень, прыслухоўваючыся да гукаў з калідора і падворка, але да яго даносіліся толькі рэдкія і прыглушаныя крыкі пакамернікаў ды гудзенне рухавікоў міліцэйскіх машын, час ішоў, а пра яго быццам увогуле запамятавалі, нават не неслі якога кавалка хлеба з вадой, не было ў камеры і святла, цемра паступова напаўняла яе з надыходам ночы, але, меркаваў Даніла Прусак, гэта ў яго становішчы нават і лепш, - ён выцягнуў яшчэ адну цагліну і ўзяўся за трэцюю, дапамагаючы кельняй і малатком, часам не даючы сабе веры, што яго намер можа мець поспех, але ж у гэтым свеце, у гэтым краі ўсё можа быць, думаў ён, як можа адбыцца здзек, гвалт, здрада, нечаканае ўзвышэнне адных і падзенне іншых, беззаконне і напад тых, каго залічваюць у служкі д'ябла іх трэба засцерагацца найбольш і не пасаваць перад сцяной, якая б яна ні была, так, сцяной, - ён выняў ужо чацвёртую цагліну, якая раскрышылася ў яго руках і асцярожна перанёс яе ў вядро; а сцяну трэба ці ўзмацняць, ці разгойдваць, бо сказана: пастукай - і табе не адкажуць, зноў настукай - і табе не адчыняць, тады ўзламай перашкоду, і ты пабачыш, што за ей пустата, а шлях свабодны, - думаў вязень, - а потым думкі яго пераскочылі на даўнёнка і на тое, ці прыехаў сын Ігнат, каб накарміць і падтрымаць убогага, і ён спадзяваўся, што прыехаў; за акенцам, за кратамі стаяла ўжо ноч, якая раз-пораз парушалася крыкамі з калідора і клаксанамі рэдкіх аб гэтым часе машын, і мужчына спяшаўся, бо, па яго падліках, а пятай гадзіне ўжо світала, а часу ў яго заставалася не шмат, рукі пакрыліся нябачнымі драпінамі і ранамі, ён нават улавіў пах уласнай крыві, якая сцякала па пальцах, але працягваў раскрышваць сцяну і лічыць вынятыя цагліны - восем, потым дзевяць, дзесятая не паддавалася, і яе давялося выломліваць з дапамогай малатка - без гэтых неахайна пакінутых цеслярамі інструментаў у яго, вядома, нічога б не атрымалася, і тут рыкнула маторам машына, а потым раздаліся крыкі

аааа! ментыыы! ну, біце, біце!

крычаў у двары запознены арыштант, якога вылавілі, пэўна, зусім нядаўна, схапілі, можа, на вуліцы, а можа, і ўзнялі з пасцелі, верагодна, чарговы блатар, які трапіў у рукі міліцыянтаў, бо мова выдавала яго прыналежнасць, і ён крычаў

сукі! в натуре ж заб'еце, жывёлы!

і брыдкасловіў

бляматахушаварот!

але гэты вэрхал, які абяцаў працягвацца ўсю астатнюю частку ночы, быў, як меркаваў вязень, толькі на карысць, і Даніла Прусак у думках жадаў, каб гвалт доўжыўся і далей, бо тады ўвага ахоўнікаў і дзяжурных цалкам пераключыцца на арыштаванага, а сам ён, магчыма, здзейсніць свой план і паспее зрабіць гэта да раніцы, але тут у калідоры пачуліся крокі, яны набліжаліся, і мужчына пачаў ліхаманкава ўстаўляць назад цагліны, ён спяшаўся, але зразумеў, што не паспявае, скінуў з сябе куртку і накрыў ею рэшткі кавалкаў цэглы, якія раней выцягнуў са сцяны, - у камеры ўжо даўно было цёмна, але святло не ўключылі, вочы яго адаптаваліся, і ён збольшага бачыў абрыс прадметаў і рэчаў, і цяпер баяўся толькі аднаго - каб не ўключылася лямпачка са столі, бо тыя, хто ўвойдуць, адразу ўбачаць і зразумеюць усё, але якраз у гэты момант крокі наблізіліся і гукі ад іх заціхлі перад самымі дзвярыма, а потым заслонка, праз якую падаюць ежу, так званая кармушка, адсунулася, і ў твар вязню ўпёрся прамень ліхтара, але дзверы камеры не адчынялі, і мужчына пачуў

скажу табе няшмат

вымавіў голас

але, спадзяюся, ты хутка кеміш, дык ведай: калі ты прызнаешся і падпісваеш паперу, то праз гадзіну пастукай у дзверы і паведамі, а калі будзеш пры сваім - то роўна праз гадзіну і дзесяць хвілін да цябе прыйдуць госці, а калі яны прыйдуць, то пасля іх табе спатрэбіцца толькі вось гэта

і праз адтуліну ў камеру ўпаў маток вяроўкі, а голас сказаў

тая самая, якой Клім Фралоў пакарыстаўся, бо пасля таго, што з ім зрабілі, гэтая шворка - адзінае выйсце, а пакуль думай і час зазнач: зараз гадзіна і сорак хвілін, гадзіннік на руцэ табе пакінулі

а Даніла Прусак пасунуўся да дзвярэй і спытаў

хто вы і растлумачце хаця б, чаму вы мне пагражаеце?

але адказу не было, і ён таропка дадаў

калі мяне выпусцяць - тады ўсё і абмяркуем

а голас з-за дзвярэй сказаў

у цябе ёсць час, каб падумаць, а потым прыйдуць госці, а ўжо калі яны застануцца з табой да раніцы, табе толькі шворка і спатрэбіцца

пасля чаго ліхтар пагас, заслонка апусцілася і крокі аддаліліся ад дзвярэй, а мужчына памкнуўся да сцяны і, ужо амаль не прыслухоўваючыся да гукаў у калідоры і не засцерагаючыся, працягваў крышыць і выломліваць кавалкі цэглы і ссохлага раствору, амаль фізічна адчуваючы, як імкліва набухае і потым паступова растае ноч, і тут якраз

бліснула маланка і загрукатаў гром, і вязень абрадаваўся навальніцы, бо яна спрыяла яго планам, і ўрэшце першая цагліна вывалілася вонкі і з шоргатам упала на зямлю за сцяной, у твар яму дыхнула свежым паветрам, і мужчына сцяўся на кароткае імгненне: ці не ўбачыў альбо не пачуў хто на двары гэтыя выпалую цэглу і дзірку ў сцяне, але на падворку было спакойна, шумеў дождж, хіба толькі з вальера падаў голас службовы сабака, дый той хутка супакоіўся, вязень прыняўся за справу, ён спяшаўся, бо ўжо нагадвалася раніца, але прымушаў сябе не ўпадаць у паніку, і рэшткі яшчэ адной цагліны асыпаліся вонкі; яго рукі ўжо свабодна пралазілі ў дзірку, і справа пайшла хутчэй, ён спяшаўся, бо па яго падліках час, адведзены яму, вось-вось павінен быў скончыцца, а што пагроза не пустая - ён ведаў дакладна, варта было толькі ўспомніць пра Кліма Фралова, і мужчына выбіў апошнюю, на яго думку, цагліну і, падставіўшы пад ногі вядро, стаў праціскацпа ў дзірку, куртка перашкаджала яму, ён зняў яе і зноў зрабіў спробу, рука і галава го пралезлі ў шчыліну, ён вылазіў са сцяны, як насякомае з кокана, раздзіраючы ў кроў рукі, і ўпаў уніз, на мокры асфальтавы падворак - ноч яшчэ хавала яго, сабака з вальера зноў забрахаў, але мужчына аддыхаўся і, прыціскаючыся да сцяны, дабраўся да брамы, яна нават не была зачынена, і выйшаў на вуліцу, пасля чаго адразу звярнуў у першы ж завулак, які перацякаў яе, і пайшоў далей у цемры, імкнучыся не пераходзіць на бег, бо тады б ён адразу прыцягнуў да сябе чыюсьці ўвагу і шлях яго вёў не дамоў, а да Антона Пракопавіча Кнігі, бо ён ведаў, што дома яго легка возьмуць зноў, а другога такога шанцу на ўцёкі яму не выпадзе ніколі, і толькі думка пра хлопчыка і сына Ігната непакоіла яго, таму ён і вырашыў прасіць дапамогі ў старога.

VI. Паглум

Хлопчык доўга бег за машынай, у якую, ён бачыў, гвалтам упіхнулі мужчыну - яго дзядзьку Данілу, але машына знікла за паваротам, і ён спыніўся, часта дыхаючы, бо не прывык бегаць, і сказаў у пустэчу

Даня

і азірнуўся навокал у пошуках дапамогі ці ўвогуле якога апірышча, але ніхто да яго не падыходзіў і не загаворваў з ім, і ён павярнуў назад, інстынктыўна выбраўшы адзіны вядомы яму напрамак, які, як ён разлічваў, быў яму спрыяльны, - напрамак да дому і гаварыў

ДаняДаняДаня

і праціраў вочы ад пяску і пылу, што ўзняў вецер, і так рухаўся па вуліцы, і тут яго ўбачылі дзеці чужынцаў, і замахалі рукамі, і закрычалі брыдкае і незразумелае

бляматахушарава!

а потым адзін з іх схапіў камень і шпурнуў, і астатнія пачалі кідаць па чарзе і трапілі некалькі разоў, а даўнёнак прытуліўся да плота і глядзеў бездапаможна, а тыя скакалі навокал і гікалі і крычалі

бляматахушарава!

пасля з боку былой фралоўскай сядзібы да іх выйшла жанчына і нешта сказала незадаволена, і тыя неахвотна адступілі, але гірчэлі, нібы сабакі, на якіх прыкрыкнуў гаспадар, і ўрэшце разбегліся, а даўнёнак пайшоў далей, пакуль ля самай брамкі яго зноў не перанялі, на гэты раз падлеткі і дзяўчаты, больш старэйшыя за тых, першых дзяцей, па ўзросту і гаварылі

гэй, ты, псіх

і смяяліся

хехехехехе

і пускалі даўнёнку ў вочы дым, ад якога ён адхіляўся і моршчыўся, і гаварылі

ты грэбаны псіх

і махалі рукамі і падскоквалі, быццам не ведаючы, чым яшчэ сябе заняць, і падбягалі да лаўкі, на якой ужо сядзелі некалькі дзяўчат з навакольных вуліц і хапалі іх за рукі і за плечы, а тыя ўсміхаліся нервова і ўзбуджана

хехехехехехехе

а потым усе зноў звярнулі ўвагу на даўнёнка, бо той паспрабаваў праціснуцца праз іх да сваей брамы, але мажны Карым пераступіў яму дарогу і спытаў кпліва і гучна

ты куды, псіх?

і даўнёнак сказаў ціха

хачу дамоў, хачу дамоў, хачу дамоў

а Карым аж затросся

дамоў?

і зарагатаў, звяртаючыся да дзяўчат, якія сядзелі на лаўцы

хехехехехехехехе, чулі? ён хоча дамоў!

І тыцнуў хлопчыку запаленай цыгарэтай у твар

цяпер гэта мой дом!

закрычаў ён

а ты будзеш жыць у сабачай будцы, псіх грэбаны, так, у хляўку, а ў дом больш не заходзь, я там буду жыць!

і даўнёнак нічога не разумеў, толькі адчуваў боль ад таго, што цыгарэта абпаліла яму шчаку і што ў дом яго не пускаюць, а побач няма нікога з блізкіх яму людзей, і шаптаў

мамамамамама

і на лаўцы адразу захіхікалі дзяўчаты, і пачалі пускаць дымкі ад прыпаленых цыгарэт, манерна адстаўляючы пальцы, і гаварылі

ай, не трэба, Карым, ён хоча да мамы, пусці яго, праўда, праўда, пусці

але з фралоўскага дома выйшлі дзве дзяўчыны іх узросту, з прыезджых, і адразу закрычалі рэзка і віскліва

гаратамадабара!

і пачалі брыдкасловіць

блямахатахушарот!

і ўбачылі даўнёнка, і адна з іх плюнула на яго

цьфу!

і закрычала

псіхпсіхпсіхпсіх!

а даўнёнак сціснуўся ў камяк і закрыў твар далонямі, але другая дзяўчына выхапіла ў мажнага Карыма запаленую цыгарэту і пачала тыкаць хлопчыку ў твар, а той засланяўся і адхіляў галаву, а дзяўчына не сунімалася, гаварыла

падмаладжу цябе, размалюю, псіха грэбанага, а потым пойдзеш на вуліцу - будзеш грошы зарабляць

і ўсе смяяліся

хехехехехе

а потым і праўда пацягнулі хлопчыка па завулку ўверх, пакуль не дасягнулі большай, галоўнай вуліцы, і пасадзілі таго на асфальт, дзе хадзілі прахожыя, і паставілі побач кардонавую скрыню, на якой было напісана

«подайте бежинцу Христа ради»

і як толькі хлопчык спрабаваў уставаць, білі таго неўпрыкмет па руках і галаве, і тушылі на твары цыгарэту, і прымушалі сядзець, і гаварылі

грошай назбіраеш - дадзім паесці, а так цябе ніхто карміць не будзе, больш няма каму, псіх, так цябе і разгэтак

і хлопчык сядзеў на тратуары, і прахожыя часта спыняліся і клалі ў скрыню дробныя грошы, а калі грошай збіралася шмат, то дзяўчаты кідалі свае справы і падыходзілі да яго і забіралі са скрыні паперкі і казалі, закочваючы карцінна вочы і мацюкаючыся

а, бля, зноў мала, Карым - на, бяры

і гаварылі напорыста і нецярпліва

навучым, будзеш зарабляць, псіх

але тут з фралоўскага дома прыйшлі старэйшыя жанчыны і закрычалі на дзяўчат, замахалі рукамі, і ўсе разбегліся незадаволеныя, а даўнёнка павялі назад, але ў дом не пусцілі - там і праўда ўжо сноўдалі постаці чужынцаў, а далі кавалак хлеба і сказалі

ідзі гуляй

і паказалі на хлявок

спаць там будзеш

і падштурхнулі ў спіну, і хлопчык пайшоў у сад, ён моцна стаміўся і пакутаваў ад болю, у руцэ ён усё яшчэ трымаў хлеб і рушыў з ім да клеткі - яму раптам прымроілася, што там сядзіць трус Піля, і ён ішоў і шаптаў

ПіляПіляПіля

але клетка была пустая, з засохлымі рэшткамі дзьмухаўцоў і канюшыны на дне ды чорнымі катышкамі трусінага гною, а дзверцы былі выламаныя, і даўнёнак паклаў туды хлеб - раптам трус вернецца, а потым залез пад дно клеткі, там утварылася нешта накшталт нішы з засохлай травой на зямлі, скруціўся ў позе эмбрыёна, і сон змарыў яго, так ён спаў нейкі час, а потым на клетку села варона і асцярожна зазірнула ўніз, выцягнуўшы шыю, але небяспекі для сябе не адчула, пачысціла аб дошкі дзюбу і доўга назірала за тым, што робіцца ў доме і садзе, а потым узмахнула крыламі, узляцела ў паветра і крыкнула рэзка і гучна

краааааа!

ал чаго даўнёнак ачуўся і расплюшчыў вочы, але схованкі сваей не пакінуў, а працягваў ляжаць і глядзець, што робіцца ў садзе, ля дома і ў доме, адчуваючы боль ад апёкаў на твары і страх, а ў садзе між тым час ад часу сноўдалі чужынцы і забягалі на веранду і ў дом, а потым выбягалі адтуль і гаварылі коратка паміж сабой, а то проста выкрыквалі незразумелае

шараматагала!

ці

даларагашабала!

і зноў забягалі ў дом і выходзілі адтуль, а затым на веранду прывялі і завялі ўнутр дома тых мясцовых дзяўчат, якія самі прыходзілі да чужынцаў і сядзелі дагэтуль на лаўцы, і тыя дзяўчаты роблена ўсміхаліся, прымалі ненатуральныя, карцінныя позы, выгінаючы целы і ўскрыквалі гулліва і нервова

хахахахахахаха!

хехехехехехехе!

адале вакно на верандзе з трэскам расчынілася і адтуль рытмічна загрукатала музыка з магнітафона

дуруламтамдамшарабам!

шарадамтамдамдурулам!

і хлопчык бачыў, як у праёме вакна з'яўляліся постаці з цыгарэтамі, заціснутымі ў пальцах, і дзяўчаты прагна палілі, уцягваючы ў сябе дым, а потым рэзкімі рухамі выкідвалі недакуркі ў сад і смяяліся віскліва

хехехехехехе!

і нешта гаварылі, але гучная музыка заглушала іх словы, а потым адна з

іх, худая, кірпаносая і бледная з твару, у квятастай блузцы з даўгімі рукавамі і абцягваючых сцёгны выцертых джынсах, выйшла з веранды і спусцілася ў сад і азірнулася, а потым падышла да таго месца, дзе стаяла клетка, выцягнула з сумачкі цэлафанавы пакецік, разарвала яго, і хлопчык убачыў, як яна набрала ў шпрыц вадкасці з бутэлечкі, калола сабе ў руку і моршчылася і стагнала, а потым адкінула шпрыц убок і пайшла назад, а пластыкавы цыліндрык з выступаючай вострай іголкай застаўся ляжаць на зямлі, амаль за метр ад хлопчыка - ён мог бы дацягнуцца рукой, але ўспомніў забарону дзядзькі Данілы і прашаптаў

Даня

і бачыў, як дзяўчына павольна пайшла праз сад у напрамку да дома, але пахіснулася раз, другі, і тут, быццам яны даўно гэтага чакалі, некалькі падлеткаў атачылі яе і рэзка і віскліва загаманілі па-свойму і пачалі хапаць яе за рукі і за грудзі - то адзін, то другі, то трэці - гэта былі дзеці чужынцаў: зусім малалеткі, гадоў па дзесяць, дванаццаць, і ўсе смяяліся і зладзеявата азіраліся па баках, і дзяўчына таксама смяялася

хехехехехе

і вяла адмахвалася ад іх рукой, а яе ўсё больш адводзілі ўбок, туды, дзе густа раслі кусты парэчак і маліны, і там разам павалілі на траву і сцягнулі з яе джынсы, а потым і майткі, і дзяўчына не супраціўлялася, а наадварот, была быццам задаволена такім паваротам падзей, бо раз-пораз юрліва ўскрыквала і смяялася, і адзін з падлеткаў рассунуў ей ногі, і яны пачалі злучацца - таропка, нібы жывёлы, а астатнія стаялі за кустамі і глядзелі, чакаючы сваей чаргі, і чарга хутка рухалася, але тут іх, пэўна, убачылі з былой фралоўскай сядзібы, бо праз павалены плот прыбегла жанчына, з чужынцаў, і закрычала нешта злаславае і незразумелае

шабарамазагара!

і замахала рукамі, а падлеткі пачалі разбягацца, хіхікаючы і брыдкасловячы, а дзяўчына таропка апранала джынсы і ўсё не магла трапіць нагой у калашыну, і жанчына крычала на яе

у-у, блядзь!

і ўдарыла яе ў бок і плюнула і зноў закрычала, мацюкаючыся

бляматахушаварот!

а падлеткі пазнікалі ў розных напрамках, і з былой фралоўскай сядзібы прыбегла яшчэ адна жанчына - гэта была пакаёўка чужынцаў Васіліна - і таксама закрычала - пагрозліва і жорстка

а-а, сцерва, маць тваю, наркотка, заб'ю!

і шпульнула ў дзяўчынку кавалкам цэглы, а потым схапіла высахлы дубец, замахнулася і ўдарыла некалькі разоў, і ўсё крычала

заразіш дзяцей - заб'ю, маць тваю, так і гэдак!

дзяўчына ўрэшце нацягнула на ногі джынсы, падхапілася з зямлі і, вяла мацюкаючыся і адмахваючыся рукамі, рушыла на вуліцу, там прысела на лаўку, але потым зноў вярнулася назад, быццам ей не было куды ісці, а на сад, на падворак і на дом між тым павольна наступала ноч, у доме ўжо засвяціліся вокны, шум адтуль зноў узмацніўся

ай, не трэба, Карым!

дзявочыя галасы, якія раз-пораз пераходзілі ў віск і смех

гігігігі! хехехехехе!

і зноў

ай, бля, не трэба!

і адразу

хахахахаха!

нехта ўзмацняў гук на магнітафоне

буруламтамдамшарадам!

грукацелі ўдарныя, - так, што вібрацыя перадавалася па зямлі, і даўнёнак яшчэ далей заціснуўся ў сваей схованцы, і так працягвалася доўгі час, пакуль ўрэшце з былога фралоўскага дома зноў прыйшла незадаволеная паслугачка Васіліна і, адкрыўшы дзверы на веранду, гучна закрычала

бацька кліча і казаў, каб усё выключылі, бо хутка спаць будзе!

і музыка сціхла, але з расчыненых дзвярэй па-ранейшаму даносіліся вісклівыя галасы дзяўчат і рэзкія, уладарныя воклічы хлопцаў-чужынцаў,

ды танчыла перад дзвярыма, нібы самнамбула, кірпаносая дзяўчына ў джынсах, рэзка ўзмахвала рукамі і круціла вузкімі сцёгнамі і падпявала сама сабе і загаляла невялікія вострыя грудзі з-пад расшпіленай блузкі, а астатнія ўсміхаліся нервова

хіхіхіхіхіхі

толькі Карым адправіўся ў фралоўскую сядзібу да бацькі, злосна ляпнуўшы брамкай, і выкрыкнуў на развітанне на ўвесь сад расейскую мацяршчыну

бляматахушаварот!

і ноч згусцілася яшчэ болей, а даўнёнка працяў холад, які, як ён адчуваў, ішоў ад зямлі, хаця і не ведаў, што зямля заўсёды цягне ў сябе, і хлопчык выпаўз з-пад клеткі, абмацаў у цемры свой распухлы, у балячках твар і застагнаў ад болю, але адразу сцішыўся, бо спужаўся, што яго могуць зноў убачыць, высачыць нават тут, у цёмным куце саду, і не ведаў, што яму рабіць далей, бо ісці ў дом было нельга, а побач не было ні маці, ні дзядзькі Данілы, - быццам разам абарваліся ўсе сувязі са звыклым, цёплым, бязбедным і сытым светам, які акаляў яго раней, і ўсё навокал накрыла ноч, і тут раптам пайшоў дождж і бліснула маланка, і даўнёнак марудна пабрыў да хляўка, адчыніў дзверы, ступіў унутр і вобмацкам знайшоў старую канапу, на якой яго адразу змарыў сон, і так ён то спаў, то прачынаўся, шум дажджу то сціхаў, то ўзмацняўся, а потым заціх: хлопчык абудзіўся ў чарговы раз ад моцнага, мабыць, апошняга ўдару грому і неспадзявана адчуў небяспеку - яна ішла з густой і вязкай цемры вакол яго, споўз з канапкі і заціснуўся ў кут за ей і так знерухомеў, а цемра мякка ўскалыхнулася, і ён пачуў спачатку быццам шыпенне

ш ш ш ш ш ш ш ш ш ш ш ш ш ш

а потым ціхія галасы, настолькі ціхія, нібы шамацела паветра

не бачу яго, дзе ён?

гаварыў нехта, а другі, быццам жаночы, голас адказваў

тут ён, дзе ж яму быць

і першы голас сказаў

вось і разбярыся сама

а жаночы адказаў

ш ш ш ш ш ш ш ш

і спытаў

чуеш?

і тут жа сцвердзіў

крокі, я чую крокі

а першы голас казаў

тады ідзём, заўтра ноч будзе

і жаночы зноў папярэдзіў

ш ш ш ш ш ш ш

і небяспека быццам адступіла, прамень святла прабіўся праз шчыліну ў дзвярах, і раптам дзверы рыпнулі і паехалі ўбок, а ў праёме ўзнікла постаць у плашчы і капялюшы, бліснула святло ліхтарыка, і малы пачуў голас старога Антона Кнігі, які гаварыў яму ціха

ну, вось я цябе і знайшоў, ад мяне, братка, не схаваешся, я тое і дзядзьку твайму даводзіў

і бедаваў

хто ж тэта цябе так, нябогу?

і прыспешваў

цяпер пойдзем хутчэй, а то дзядзька зачакаўся, а яму сюды нельга

і пытаў

а Ігнат, брат твой, дзе? хіба ён не прыехаў?

даўнёнак не разумеў пра брата, але радаваўся і паўтараў

дзедадзедадзеда

і стары павёў яго праз сад і браму на вуліцу, у ранішняй цішы толькі пачыналі гаманіць птушкі; стары насцярожана азіраўся і трымаў правую руку за крысом плашча і гаварыў

ну, а я спачатку ў хаце цябе шукаў, а як пабачыў там тых прыхадняў, то зразумеў - там цябе няма, а тыя спяць моцна, так, пеўня ім туды б чырвонага, а Ігнат, значыць, не прыехаў, ну-ну

а малы ледзь плёўся, і Антон Кніга шкадаваў

няма сілы, а то ўзяў бы цябе на рукі

і азіраўся і гаварыў

каб толькі не высачылі, куды мы ідзём, дзе наша лежка

і голас яго гучэў усё больш бадзёра, па меры таго як яны набліжаліся да дома, і ўрэшце стары і малы апынуліся перад брамкай, за якой ужо чакаў Даніла Прусак, і даўнёнак зрабіў спробу пабегчы да яго, але не здолеў, а мужчына, як толькі пабачыў яго твар, пабялеў і спытаў

хто тэта цябе, малы?

але хлопчык толькі шаптаў

ДаняДаняДаня

а Даніла Прусак пабляднеў яшчэ больш і сказаў, звяртаючыся да старога

ну, а зараз давайце мне тую штуку, што хаваеце пад плашчом, і хутчэй, бо цяпер мая чарга ісці ў адведкі

і Антон Кніга ўжо ў сенцах выцягнуў з-пад плашча на святло лёгкі кароткаствольны малакаліберны карабін, але ахалодзіў мужчыну

найперш малога пакарміць трэба, абдумаць усё, пра сына вашага даведацца, схадзіць на пошту і патэлефанаваць яму, а потым ужо і дзейнічаць

пяшчотна паляпаў па прыкладу, засунуў за шафу ў шчыліну і дадаў

гэта трафейная штука мне даражэйшая за ўсё зараз, бо яна кошт жыцця мае, я яе ды вядро патронаў у знаёмага старога на вёсцы выменяў, па аднаму артыкулу з ім калісьці праходзілі, ён захварэў, ведаў, што памрэ, - таму і аддаў

і падсумаваў

ну, а цяпер усё ад нашай волі і розуму залежыць, тут спяшацца не варта, вам пакуль увогуле лепш не высоўвацца, бо вас ужо шукаюць, ну а я на пошту схаджу, потым усё і вырашым

і бурчэў звыклае

...я гэтых жывёл тэлеграфным слупам праз памыйную яму

а гадзіны праз дзве, калі даўнёнак спаў, абодва сядзелі за сталом і стары казаў

сын ваш, Ігнат, дома, пэўна, сюды і не думае збірацца, ды я і не высвятляў, нельга, а ён да таго ж мяне і ведаць не ведае

Даніла перабіў жорстка

ён мяне не цікавіць болей

і працягваў

згода, спяшацца не буду, але ноччу я выберуся да тых пацукоў, і зброю вы мне дасцё

і стары не аспрэчваў

бярыце, інакш вы ўсё роўна ў іншым месцы возьмеце, ды толькі пачакайма, пакуль я вам, калі атрымаецца, сюды аднаго чалавека прывяду, вось тады ўсё і вырашым

і Даніла Прусак спытаў

якога яшчэ чалавека?

але стары перавёў гутарку на іншае

вы не апошні, хто хоча перамяніць наш свет

гаварыў ён

але перамяніць яго магчыма толькі яшчэ большым страхам, ад адваротнага

і пытаў

хіба не так? вось я лагеры прайшоў - і што змянілася? колькі інфармацыі выплюхнулася наверх - і што? уся ў пясок пайшла

а Даніла Прусак пацікавіўся машынальна - ён у падсвядомасці, у думках быў ужо там - у маючай наступіць ночы

ну і вы, вядома, у будучыя перамены не верыце?

і стары адказаў

не, не і яшчэ раз не, бо ваду, якая пераплюхнула цераз дамбу, назад не вернеш - хіба не так? успомніце, вы мне раней Гумілёва ў прыклад прыводзілі, памятаеце, пра ўзрост народа гаварылі, магчыма, усё і так, магчыма, мы зараз зрасходаваны матэрыял, але ж, прабачце, - каб так свае задніцы падстаўляць, - гэта ўжо ўсе межы прыстойнасці пераўзыходзіць,

не, гэты народ дабром не скончыць

і гнуў свае

...я гэтых самаедаў тэлеграфным слупам

і ставіў кропку

праз памыйную яму

і ў вачах яго раз-пораз успыхвалі агеньчыкі нянавісці, нязломнасці і супраціву.

VII. Зыход

Набліжаўся поўдзень, калі стары Антон Кніга зноў апынуўся ў завулку ля былой фралоўскай сядзібы і з цяжкасцю прайшоўся побач - раз, другі, назіраючы, як бегаюць туды-сюды шматлікія дзеці чужынцаў, завіхаюцца крыклівыя гаспадыні, загадваючы нешта дзвюм жанчынам-паслугачкам з мясцовых, што няньчылі, не выпускаючы з рук, іх зусім яшчэ малых дзяцей, а трэцяя мыла на двары бялізну; некалькі іншамарак туліліся ля плота, а на лаўцы ўжо сядзелі тутэйшыя дзяўчаты з навакольных дамоў і палілі цыгарэты, манерна адстаўляючы пальцы рук і папраўляючы прычоскі, а перад імі праходжваліся некалькі ўзмужнелых падлеткаў з чужынцаў і гергеталі па-свойму, а то мацюкаліся па-расейску

бляматахушаварот!

бесцырымонна хапалі дзяўчат за рукі і валасы, прыгінаючы галовамі ўніз,

а тыя вяла і крыўдліва выкрыквалі кшталтам

ай, ну канчай, бля, адпусці!

праз хвіліну ўжо хіхікалі юрліва

хехехехехе

і закідвалі нага на нагу, і некаторыя з іх былі ўжо відавочна цяжарныя, і падлеткі тыцкалі ў іх прыпухла-пукатыя жываты пальцамі і гаварылі

гэта ад мяне, ад мяне

ці дражніліся

праглынула мячык, бікса, так?

І мацюкаліся і падскоквалі, махаючы рукамі: энергія выпірала з іх, чорныя вочы бліскалі, а цёмна-жоўтая скура на тварах ільснілася ад поту, і стары глядзеў на ўсё гэта, яго ж наадварот, не заўважалі - нібы ён для іх не існаваў ці быў з іншага вымярэння; чужынцы забягалі і выбягалі ўжо з прусакоўскага дома, быццам гэта здаўна быў іхні будынак, сноўдалі па садзе, а потым на падворак выйшла пакаёўка Васіліна і накрычала на паслугачак, і стары адразу скарыстаў момант: падышоў да яе і спытаў, ці не пакліча яна да яго на хвіліну іх старэйшага мужчыну, і Васіліна падазрона звузіла вочы на мангалоідным, скуластым твары, агледзела яго з ног да галавы і сказала грэбліва

ён ад'ехаў па справах, у яго шмат спраў, у адрозненне ад некаторых

іншых

і ўрэшце пацікавілася

ну і навошта ён вам?

а стары адказаў коратка

золата прадам

і вочы ў Васіліны адразу насторчыліся, як у вартавога сабакі, і яна, скрыжаваўшы на грудзях моцныя, мускулістыя рукі, прапанавала

пакажы, я куплю

але Антон Кніга зневажальна фыркнуў - ён ведаў гэтую пароду людзей і легка чытаў іх, бо ў свой час пабачыў такіх багата

у цябе купіла не хопіць

сказаў ён зневажальна, а твар пакаёўкі адразу згубіў свой грэблівы выраз, яна пашукала вачыма і закрычала

гэй, Карым, бацька хутка будзе?

на што адзін з падлеткаў, як адзначыў стары, - дужы і ўкормлены, узмужнелы на выгляд, кінуў дзяўчыну, руку якой з недакуркам згінаў так,

каб тыцнуць ей жа ў твар, незадаволена азірнуўся і сказаў

вечарам

а стары спытаў у пакаёўкі

гэта яго сын?

а тая адказала, што так, адзіны сын, і Антон Кніга спытаў, быццам раўнадушна, але ўнутрана сцяўшыся

няўжо адзін? у такога чалавека і ўсяго адно дзіця?

але пакаёўка пацвердзіла

адно

сказала яна і хацела дадаць яшчэ нешта, магчыма, патлумачыць, чаму ўсё-ткі адно, але стары павярнуўся і закульгаў прэч, і Васіліна пастаяла і знікла ў доме, а стары Кніга, праходзячы паўз лаўкі, раптам спыніўся і прапанаваў Карыму

падыдзі, парнёк

выцягнуў з кішэні залатоўку і паказаў таму

бачыш, парнёк?

і той адразу наблізіўся да старога, і рука яго прагна пацягнулася да манеты, але стары схаваў яе ў кішэню і сказаў

у мяне яна не апошняя, хочаш купіць? аддам танна

і ў вачах юнака, як покліч яго шматлікіх продкаў, з'явілася непрыхаваная хцівасць, ён вагаўся - ісці за старым аднаму ці не, - адзін ён амаль ніколі не хадзіў, але тут быў нямоглы стары, і ён пайшоў, і Антон Кніга павёў яго завулкамі, часта азіраўся і гаварыў дарогай пра золата, толькі пра яго, а ведаў стары лагернік нямала, і яны ўрэшце прыйшлі, і тут чужынец убачыў Данілу Прусака, нешта адразу зразумеў і кінуўся да дзвярэй, але той заступіў яму шлях, у руках яго быў карабін, і ён сказаў

ну вось і пабачыліся, пацучоныш, памятаеш пляж

а Антон Кніга давёў

гэта іх старшога сынок - вось нам і закладнік у рукі, сам прыйшоў, агалец, золата розум засціла, цяпер кумекаеш, што рабіць будзем?

але тут прачнуўся і выйшаў даўнёнак і, убачыўшы Карыма, задрыжэў і засланіў твар рукамі, і Даніла Прусак спытаў, стрымліваючыся

гэта ён цябе, малы?

а хлопчык дрыжэў усё больш, ён задыхаўся, і мужчына тыцнуў карабінам на чужынца і загадаў

ну, пайшлі з хаты, пацучоныш

той адразу стаў шэры, страх імкліва перафарбоўваў яго, ён мяняўся на вачах і гаварыў, гаварыў бязглуздзіцу

гэта не я, праўда, не я, вы мяне адпусціце? адпусціце, я грошай дам, бацька дасць яшчэ больш, праўда, дасць

але стары выцягнуў з шафы вяроўку і пацягнуўся звязаць таму рукі за спінай, патлумачыўшы Данілу Прусаку

яшчэ бегчы кінецца, я ж яго не даганю, а ты застрэліш, што, можа, і варта, але пакуль рана, а месца ў мяне харошае для яго падрыхтавана - склеп на гародзе, ну, зараз пойдзем, агалец, сукін ты сын

і мужчына не адказаў на тэта, ён пачаў супакойваць даўнёнка і гаварыў таму

не бойся, малы, ідзі яшчэ паспі, а то нагуляй тут, цацак, праўда, няма

падумаў і папрасіў у старога паперу, ручку, і яны адвялі чужынца ў склеп, і Даніла Прусак спытаў у таго, паставіўшы да сцяны

сястру маю, Любу, гаспадыню дома, хто забіў?

на што Карым адказаў спалохана

гэта не я

і Даніла Прусак прыставіў таму рулю да галавы

ты павінен ведаць, ты ўсё бачыў, чуў, гавары

Карым раптам здаўся, выгляд у яго быў такі, быццам з яго выпусцілі паветра, і сказаў

не забівай мяне - гэта Васіліна зрабіла

а мужчына вельмі здзівіўся, але не падаў выгляду і спытаў адразу

ёй загадалі? ці яна сама? гавары - ну

і Карым адказаў

не ведаю, чуў толькі, што яна, бо нам забіваць нельга

а Даніла Прусак працягваў

ну, твае словы мы яшчэ праверым, а пакуль скажы, навошта было яе забіваць - каб дом захапіць, так?

і Карым кіўнуў у адказ

так

а Даніла Прусак дапытваўся

ну, а Кліма Фралова хто «ажыццявіў»?

і Карым сказаў

чуў, што ў СІЗО заўсёды ёсць пара чалавек, якія за «шмаль» на ўсё згодныя

а мужчына спытаў

«шмаль», дарэчы, вы ў хляве хаваеце, каб шмону пазбегнуць?

і Карым адказаў

там

а мужчына даў яму лісты паперы, ручку і сказаў

цяпер тваё жыццё вось на гэтай паперы будзе табой жа занатавана: на адным лісце напішаш пра Васіліну - хто яна, адкуль вы яе прывезлі і як і чаму яна забівала, адна ці з кім яшчэ, і той ліст нам застанецца, а на другім лісце напішаш бацьку, каб праз паўсутак, тэта значыць у ноч, усе вы адсюль з'ехалі прэч, акрамя забойцы сястры маёй, тады праз дзве гадзіны, калі ўпэўнімся, што ўсё па правілах, цябе адпусцім, а калі не з'едзеце, што ж, прабач; вось кошт твайго жыцця, і дадай яшчэ бацьку свайму, каб не рабіў глупства, не распачынаў пошукі і ўсё астатняе, інакш табе гамон, і сыходзіць

няхай пачынаюць, калі сцямнее, не раней, а Васіліну няхай звяжуць і ў хляўку тым, дзе забівала, пакінуць

гаварыў Даніла Прусак, а стары ўхвальна ківаў галавой, а потым чужынец пісаў лісты, потым яго, адкрыўшы люк, зачынілі ў склепе, люк замкнулі, і ключ Даніла Прусак паклаў у кішэню, а старому сказаў

цяпер, Антон Пракопавіч, трэба лістда бацькі яго даставіць, і будзем чакаць

і Антон Кніга толькі задаволена хмыкнуў і згадзіўся

усё правільна, сынок

а Даніла Прусак адзначыў гэта яго - «сынок» і чакаў, а стары працягваў

як ліст ім перадаць - тое ўжо мой клопат, не хвалюйся

і пачаў збірацца ў дарогу і гаварыў

цяпер час праспешвае, кожная секунда дарагая, трэба, каб яны прынялі рашэнне да ночы, а то нас пачнуць вылічваць, - за грошы на іх уся кантора пачне працаваць, так іх і гэтак, а калі з'едуць, то і нас у спакоі пакінуць

і дадаў свае, улюбёнае

а вось цяпер... мы іх тэлеграфным слупам праз памыйную яму

пасля чаго пайшоў, а мужчына пакарміў даўнёнка і паклаў яго спаць і сам прылёг на канапу, паклаўшы далонь на прыклад карабіна, і драмаў чуйным сном, і прыслухоўваўся час ад часу, ці не чуваць са склепа крыкаў вязня, але ўсё было ціха, і мужчына ляжаў і думаў пра сына Ігната, а потым пра даўнёнка, пра тое, як будзе з ім далей, але так нічога не надумаў, тамушто рыпнулі веснічкі і стары Кніга з'явіўся ў дзвярах і сказаў

ліст дасланы, пэўна, ужо яго чытаюць, цяпер будзем чакаць ночы - яна вырашыць

стары дадаў, што знарок перадаў ліст праз выпадковага падлетка, бо дарослы запомніў бы яго ў твар, знайшліся яшчэ б якія прыкметы, а калі іх высачаць ці што яшчэ сарвецца, то - гамон і літасці ад сваіх жа не будзе, а Даніла Прусак на тыя словы паляпаў па карабіну і заўважыў, што зброя пры іх, а большага аргумента ў такіх выпадках проста не існуе, на што Антон Кніга сказаў іранічна

вось вы і прыйшлі да нейкай высновы

схадзіў праверыць закладніка, і той прасіў выпусціць яго і енчыў і скавытаў у склепе, а стары зноў давёў яму, што ўсё залежыць ад ягонага бацькі і супляменнікаў, а сам, каб меў магчымасць, то проста кінуў бы яму ў склеп гранату, і прыгразіў, што выканае гэта, калі той не змоўкне, вярнуўся ў дом і гаварыў

кажаце - мы старая, выпрацаваная нацыя, ангельцаў у прыклад прыводзіце, якія, маўляў, на мяжы выроду, а вазьміце кітайцаў? яны ж таксама старая нацыя

і злаваў

яшчэ ні адзін народ не выжываў, падстаўляючы задніцу, а сярод рабоў ніколі не будзе адзінства - гэта яшчэ Арыстоцель заўважыў

і буркацеў свае і казаў

гэтыя нашэсці страшнейшыя за Чарнобыль, страшнейшыя за войны, землятрусы і паводкі, бо тыя пацукі не ведаюць ні шкадобы, ні спачування

і абураўся

а вам не дзіўна, што толькі ў нас тых прыхадняў любяць, і вар'яцеюць ад іх, і служаць ім, і трымцяць перад імі?

і заканчваў звыклым

...я гэтых пакладанцаў тэлеграфным слупам праз памыйную яму

а час ішоў, і закладнік зрэдку пачынаў крычаць у склепе, ды з вуліцы яго пачуць не маглі, а чуў даўнёнак сваім вострым слыхам і нерваваўся і прасіў

хачудамоўхачудамоў

а потым пачало сутоньвацца, і стары сказаў

ну, цяпер зноў мой выхад і патлумачыў

трэба схадзіць і на свае вочы паглядзець, што там робіцца

запэўніў мужчыну

я там не засвечаны, ніхто на мяне ўвагі не зверне

раптам спыніўшыся, сказаў

я ўсё думаю над вашымі словамі, і ў мяне ўражанне, што мы сапраўды мусім дарэмна затыкаць тут плаціну, якую ўжо прарвала, і ваду назад не вернеш, праўда, а варта, можа, толькі сябе ратаваць, бо аднойчы прачнёмся і пабачым, што гэтая набрыдзь паўсюдна, а з другога боку насуперак ёй хіба што вартая жалю кучка дэбілаў, апушчэнцаў, наркаманаў ды самаедаў, якія сваіх жа дачок ім прададуць і апраўданне таму знойдуць

Даніла Прусак паціснуў плячыма і змрочна заўважыў

потым будзем разважаць, а сёння ноччу мы павінны іх адолець

на што стары сказаў

а я вось што яшчэ мяркую: каб не той Чарнобыль, то нам ужо даўно б гамон быў; панаехалі б з усіх бакоў прыхадні, чужынцы ўсякія, і лепшыя землі адабралі б ды захапілі б - дзе хітрасцю, дзе падманам, а дзе і сілай, а так - каму з іх асабліва ахвота ў радыяцыю лезці, а хто лезе - тыя зусім ужо набрыдзь, смецце

гахнуў рукой і пайшоў, а Даніла Прусак сказаў наўздагон

будзьце пільныя, вас могуць вылічыць

але стары ўжо сыходзіў, брамка рыпнула за ім, і прыцемкі засмакталі яго непрыкметную постаць; ён яшчэ бурчэў нешта незадаволена і злосна, а потым глыбей насунуў на лоб кепку і саступіў у цень, што стварылі ад святла ліхтароў дрэвы, і пайшоў далей амаль не хаваючыся, без асаблівай засцярогі, адзначаючы цупкімі вачыма былога лагерніка іншамаркі з чужынцамі, што раз-пораз праносіліся па вуліцах, асвятляючы прахожых і міліцэйскую машыну, якая, пэўна, таксама падключылася да пошукаў, дайшоў да месца, да былой фралоўскай сядзібы, і адразу вызначыў, што манеўр з закладнікам яны разлічылі правільна, укол быў нанесены ў самае безабароннае месца, бо ў самой сядзібе і вакол ішоў «з'ём», - стары не мог памыліцца: вокны і дзверы дома і прыбудовак былі расчынены, адтуль выносілі і выкідвалі рэчы, у паветры стаялі гоман, лаянка, віск дзяцей і жанчын, а на падворку і вуліцы снаўдалі постаці чужынцаў, якія аддавалі загады некалькім нанятым мужчынам і жанчынам з мясцовых, што пераносілі рэчы ў машыны; там-сям на вуліцы стаялі ў цемры купкі людзей і назіралі за ўсім гэтым, а на лаўцы і вакол яе то ўскоквалі і некуды бегалі, то садзіліся зноў і палілі цыгарэты дзяўчаты, і стары пасунуўся бліжэй да іх, правільна разлічыўшы, што ля моладзі пачуеш больш - і больш шчыра, і стаў глядзець і слухаць і чуў, як дзяўчаты перакідваліся ўражаннямі і нерваваліся і выкрыквалі

ай, бля, зірні, яны і праўда едуць!

а потым паказвалі пальцамі і гаварылі

ім загадалі, так

і казалі зноў

а Карым прапаў, не знойдуць

іківалі ўбок, дзе пад дрэвам стаяла дзяўчына гадоў шаснаццаці ў кароткай белай сукенцы, што не хавала яе цяжарнасці, і, прыціскаючы далоні да твару, плакала то ціха, то больш гучна, і дадавалі

яна ж на пятым месяцы

і адпівалі проста з рыльца бутэлькі і давалі глынуць цяжарнай сяброўцы, суцяшаючы

ну і народзіш, многія раджаюць

а тая адразу істэрычна крычала

не, я не магу без яго!

і ей соўгалі ў руку бутэльку

выпі, лягчэй стане

а цяжарная выгіналася ўсім целам і са стогнам смактала з рыльца і зноў енчыла

я яго кахаю, так, кахаю

і ей гаварылі

бедненькая, ну давай цябе ўколем, і ты адразу ўсё забудзеш

і пыталіся

у каго «машына», дзевачкі?

і ўжо даставалі шпрыц, а на старога побач не звярталі ўвагі, быццам ён не існаваў для іх усптрымання, і гэта, апошняе, больш за ўсё ўразіла Антона Кнігу, ён быў нават здзіўлены і спытаў

што тут за разборка, дзяўчаты, можа, патлумачыце?

і яму адказалі нядбайна і на «ты»

усё па жыцці, дзед, хіба не бачыш

і зноў быццам выключылі яго з успрыняцця, нібы жывёлу, і выгульна, а можа, хто і шчыра, ускрыквалі і заламвалі рукі і бедавалі

ай, я таксама не перажыву, дайце глынуць

і пыталіся

у каго бутэлька, дзевачкі?

а стары стаяў і назіраў і ў думках папрасіў, каб усё адбылося так, як яны запланавалі, і каб разысціся з гэтымі людзьмі ціха і без крыві, бо ў яго ў

склепе ўсё яшчэ сядзеў закладнік, а ў хаце, як сцятая спружына, ледзь стрымліваў сябе мужчына са зброяй у руках, і стары слухаў увесь гэты дзіўны і несумненны вэрхал адыходу: крыкі, плач, мацюкі, і нібы чакаў яшчэ нейкага знаку, які б засведчыў абсалютную рэальнасць таго, што адбывалася перад яго вачыма, і раптам сапраўды гэты знак быў ім пачуты: прыглушанае чалавечае выццё данеслася да ягонага слыху

гу-а-а-а-а-а-а-а!

потым праз кароткую паўзу зноў

гу-а-а-а-а-а-а-а!

і стары падышоў да брамы і зазірнуў на падворак, каб вызначыць крыніцу гэтага несумненна чалавечага скавытання, і раптам вызначыў - голас ішоў з прусакоўскага хлеўчыка: у слабым святле ліхтара з вулічнага слупа можна было ўбачыць, як туды ўжо бег нехта з чужынцаў, бразнулі дзверы, данёсся яшчэ крык, нібы ад раптоўнага болю, а потым усё сціхла, а стары зрабіў сабе засечку ў памяці, ён адчуў сябе зусім вольна ў гэтым гармідары і назіраў, як у былой фралоўскай сядзібе і з прусакоўскага дома паступова выцякала іншародная плынь, зноў вызваляючы затопленую ею тэрыторыю; пад'ехала патрульная машына, з якой вылез і пагаварыў аб нечым з чужынцамі афіцэр-міліцыянт, а потым зноў знікла ў ночы, на хуткасці пад'язджалі і зноў ад'язджалі іншамаркі чужынцаў, - пошукі закладніка, пэўыа, мусяць працягвацца да апошняй хвіліны, прызначанай у лісце, да дзвюх гадзінаў ночы, - меркаваў стары, - але ж вызначыць месцазнаходжанне закладніка не так ужо і проста, і стары аднавіў у галаве засечку пра тое, што чуў з хлеўчыка голас, і намагаўся прыгадаць, хто б тэта мог крычаць, але гармідар і мітусня навокал увесь час распылялі яго ўвагу на дробныя фрагменты, і стары пакрысе пачаў адступаць назад, а потым увогуле зліўся з цемрай і скіраваў да дома, каб давесці пра ўсё мужчыну, што чакаў яго, а Даніла Прусак толькі сціснуў сківіцы, калі пачуў ад старога пра тое, што адбывалася, і сказаў

цяпер, Антон Пракоповіч, усё вырашаць мне, заставайцеся і сцеражыце таго ўблюдка ды малога прыглядзіце

і дадаў

калі не вярнуся да раніцы, самі вырашайце, што рабіць

а стары толькі параіў

сцеражыцеся, бо вы там адзін будзеце

і пашкадаваў

гэх, зброі малавата, бярыце карабін

падумаў і вырашыў

я з вамі

але мужчына ахаладзіў яго

ні ў якім разе, і зброі не трэба

і саступіў у цемру, і ноч прыняла яго ў сябе, - ён ішоў амаль не таячыся, толькі сустрэча з патрульнай міліцэйскай машынай, як ён меркаваў, магла

адразу перашкодзіць яму, але тут ужо было перадвызначана - альбо так, альбо гэтак, і дайшоў такім чынам да брамы свайго дома і ўбачыў, як ля былой фралоўскай сядзібы мітусіліся постаці чужынцаў, але ніхто з іх не пазнаў яго; зайшоў у свой дом - ён быў пусты, толькі там-сям бачыліся сляды пакражы і прысутнасці няпрошаных гасцей, агледзеў усе пакоі і напрасткі, не хаваючыся, пакрочыў цераз павалены плот, і толькі тут яго заўважылі і закрычалі ўстрывожана, але ён ужо адкрываў дзверы адны за другімі, - вішчэлі жанчыны, разбягаліся па баках падлеткі, і ўрэшце ўбачыў знаёмы твар іх старшага - той сядзеў у самым далёкім пакоі на крэсле, быццам нікуды не збіраўся, твар яго на гэты раз быў чыста паголены, і трохвугольны чэрап блішчэў пад святлом плафона, і, убачыўшы Данілу Прусака, ён нават не паварушыўся і відавочна не здзівіўся, а сказаў па-расейску, але з незнаемым акцэнтам, як гаварылі ўсе яны

я знал, что ты прыдёшь, давай чэнч: я - то, что тэбе надо, а ты мне - сына

але мужчына падсумаваў

праз дзве гадзіны пасля таго, як з'едзеце адсюль, а забойцу сястры пакінеце

і саступіў убок, стаўшы спінай да сцяны, а чорныя каламутныя вочы чужынца сустрэліся з яго позіркам, і той сказаў

без обмана, наша машына подождёт

а мужчына папярэдзіў

на вас не падобна, але калі падман будзе, то я пачну страляць, ты ж ведаеш, і першай ахвярай будзе твой сын

а чужынец толькі пацмокаў губамі

в том и причина, что ты смерти не боишься

сказаў ён, крыкнуў нешта па-свойму ў прыадчыненыя дзверы і працягваў

ты сумасшедшый - так, у тэбя с головой проблема

і не тоячы намераў, працягваў сваю думку - гаварыў пра тое, што так, ім спачатку трэба была прастора, зямля ў першую чаргу, але з'явіўся ён і стаў перашкодай, яны проста не прынялі ў разлік, што можа быць супраціў, пра тое, што яны потым і так з'ехалі б адсюль, ну, пакінулі б дзве сям'і, не больш; ім ужо тут цесна, ды хіба адзін дом заняты намі, - ужо хутка чвэрць гэтага горада наша, і зямля стала нашай, і яны экспансуюць сталіцу, туды ўжо і грошы адпраўлены - на подкуп, на хабар, і зямля там для іх гатовая, а вашых людзей, - даводзіў ён, - купіць вельмі легка, ды ты і сам бачыш, хоць ты і вар'ят, хто праз дзесяць гадоў будзе тут пры ўладзе, хто будзе сапраўдны гаспадар, вы ж бездапаможныя, хцівыя і раз'яднаныя, і калі нават ты пра мае гэтыя словы будзеш з раніцы да вечара штодня на плошчы крычаць - усё роўна табе ніхто не паверыць і нікога ты не пераканаеш, - гаварыў ён, - а мужчына спытаў

дарэчы, мае зняволенне і пагроза забойства, тэатральшчына з вяроўкай, якую ў камеру падкінулі, - таксама вашы задумкі?

і чужынец толькі надзьмуў пульхныя шчокі і паведаміў, што тое далека не тэатральшчына, бо жыццё яго, Данілы Прусака, было ў той час не вартае пляўка, няхай успомніць Кліма Фралова, тутэйшага гаспадара, Даніла ж Прусак спытаў

вы прызнаяце і гэтае забойства?

а той толькі ўсміхнуўся шматлікімі залатымі каронкамі зубоў і сказаў, што забіваюць не яны, а тутэйшыя ж тутэйшых, і будуць гэта рабіць і далей, і яго, Данілу, таксама калі-небудзь заб'юць, бо такія, як ён, не выжываюць, і нават калі ён выйграе сёння - то заўтра будзе ўсё роўна ў пройгрышы

а тэпэр иды и адпусти сына

сказаў ён і крыкнуў у дзверы

покажите ему Василину!

і мужчыну павялі да хляўка, адчынілі дзверы, запалілі святло, і ён ўбачыў у лужыне крыві пакаёўку чужынцаў - вены на яе звязаных руках былі перарэзаны, не інакш, твар і выскаленыя зубы запэцкаліся ў крыві, яна была яшчэ жывая і, убачыўшы Данілу Прусака, прахрыпела

я забіла

і ўсё цягнулася да чужынцаў, прагнула быць з імі і прасіла

забярыце мяне, забярыце альбо дабіце

мужчына здзівіўся ў душы гэтай халопскай адданасці і халопскай жорсткасці і пайшоў прэч, а праз некалькі хвілін пачаўся ад'езд: раўлі перагружаныя машыны чужынцаў, крычалі дзеці і падлеткі, а мужчына пайшоў у свой дом, знайшоў бутэльку з бензінам і абліў у пакоях былой фралоўскай сядзібы і падпаліў, а праз некалькі хвілін дом ужо гарэў, і ён

сказаў у ноч

больш сюды не вернецеся

і толькі скрыгатнуў зубамі, уявіўшы сабе, як праз якую гадзіну-паўтары, якраз на зыходзе ночы, гэтыя ж чужынцы ўедуць на ўскраіну вялікага горада, сталіцы, і займуць спачатку дом, які ўжо раней быў імі прыгледжаны, а потым і куплены, і, як пацукі, да раніцы ўладкуюцца ў ім, і ўсё пойдзе ў іх там, як і тут да сённяшняй ночы - толькі з большым імпэтам: пацягнуцца да іх у цемру таксі за «дур'ю» і «шмалем», пойдуць на вуліцы іх дзеці, але ўжо не для таго, каб прыкідвацца жабракамі, а з пакецікамі парашку, які будуць у іх купляць на тых жа вуліцах напаўапантаныя недаваркі, зрушаныя на дурной модзе, шматлікія расчараваныя ў жыцці, розныя няўдачнікі і проста апушчэнцы ды хворыя на замаскіраваны суіцыд, а да лаўкі перад брамай іх кубла пацягнуцца мясцовыя дзяўчаты і стануць манерна адстаўляць пальцы і хіхікаць юрліва

хехехехе

а потым зацяжараць і народзяць мяшанцаў, і гэта будзе працягвацца ва ўсё большых і большых памерах, і Даніла Прусак успомніў словы іх галоўнага, іх правадыра, і на імгненне яму стала вусцішна, але ён адразу адкінуў гэта пачуццё, і зноў, амаль не тоячыся, пайшоў да старога, і ніхто не сустрэўся яму ў цемры, хіба што праімчалася насустрач пажарная машына з уключанай сірэнай, ды толькі ці знойдуць там, што тушыць, - думаў ён, - і азірнуўся на паланіцу, а потым яны выпусцілі са склепа заложніка, і стары трос у таго перад носам карабінам і пужаў

зараз шваркну наглуха

і заложнік мяняўся з твару, станавіўся шэрым, як ляжалае сала, і прасіў умольна

отпусты, отец заплатит деньги

а стары не сунімаўся

на зону б цябе, вылупня, адразу б акруглілі

і пытаўся ў мужчыны

можа, адрэжам яму тое-сёе?

і ўрэшце, узнагародзіўшы выспяткам, выгнаў таго прэч, і Даніла Прусак упершыню ўсміхнуўся, а раніцай стары сходзіў на рынак і прынёс адтуль труса, белага колеру і з чырвонымі вачыма, і даўнёнак карміў яго дзьмухаўцамі і казаў

Піля

і паўтараў

ПіляПіляПіля

і глядзеў бяздумна, як чырвоны дыск сонца ўздымаецца над даляглядам, высвечваючы друхлыя будынкі і кволыя, самотныя дрэвы і траву пад імі, і гаварыў

мы грэбаныя псіхі

Студзень-жнівень 1998

Крыніца: Gegaruch

Беларуская Палічка: http://knihi.com